

DEUİFD XLVII / 2018, ss. 161-203.

TÜRK-İSLÂM EDEBİYATINDA GÜL SEMBOLÜ VE GÜL HAKKINDAKİ UYDURMA RİVAYETLERLE İLİŞKİSİ

Sabri ÇAP*

ÖZ

Türk-İslâm Edebiyatı'nda na't, mevlid, hilye, mi'râcnâme gibi bazı türler Hz. Peygamber'i doğrudan konu edinmiş ve bu eserlerde âyet ve hadislerle de yer verilmiştir. Edebiyat ve sanatta sevgi, aşk, güzellik gibi pek çok soyut kavram sembollerle dile getirilmiştir. Bu sembollerden biri olan gül ise diğerlerine göre oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir. Edebiyat ve sanatta birçok sembolik anlamı yanında gül, Hz. Peygamber'i veya Hz. Peygamber gülü sembolize etmektedir. Bu husus dile getirilirken bazen açıkça veya telmih yoluyla gül hakkındaki uydurma rivayetler de referans olarak zikredilmiştir. Bu makalede edebiyatta gülün Hz. Peygamber'le ilişkisinin söz konusu rivayetlerle ilgisi ve rivayetlerin bu düşünceye etkisinin olup olmadığı ele alınacaktır.

Anahtar Kavramlar: Gül, Bülbül, Lâle, Hz. Peygamber, Uydurma Hadis, Çiçek.

THE ROSE SYMBOL IN TURKISH-ISLAMIC LITERATURE AND ITS RELATION TO THE FABRICATED HADİTHS ABOUT ROSE

ABSTRACT

In the Turkish-Islamic literature in some kind of works such as na't, mevlid, hilye, mi'râcnâme, the Prophet was directly addressed and the verses and hadiths were included in these works. In literature and art, many abstract concepts such as affection, love and beauty have been expressed with symbols. The rose, one of these symbols, has a very wide use compared to the others. In addition to many symbolic meanings in literature and art, the rose symbolizes the Prophet or the Prophet symbolizes the rose. When this point is expressed, sometimes fictional narrations about the rose, either explicitly or by implication, are mentioned as references. In this article, the connection of the relationship

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi. sabricap@hotmail.com. ORCID ID orcid.org/0000-0002-1999-2893

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 07/05/2018

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 06/07/2018

of the rose with the Prophet to the relevant narrations and whether these narrations affect this idea will be discussed.

Keywords: Rose, Bulbul, Tulip, The Prophet, Fabricated hadith, Flower.

Giriş

Hadis tarihinde uydurma rivayetlerin geniş bir alanda etkileri olduğu bilinen bir gerçektir. Bunların bir kısmı sosyal hayata yansımış ve tesirleri günümüze kadar devam etmiştir. Uydurma hadisler bazen bir inancın veya düşüncenin teşekkülüne sebep olmuş, bazen de mevcut olan bir inancın veya tasavvurun değişimine ve yeni boyut kazanmasına yol açmıştır.¹

Uydurma hadislerin bir kısmı rivayet metodlarını bilmeyen râviler tarafından bir âyetin veya sahih bir hadisin muhtevasının anlatımından ibaret olabilir. Bunlar için genel olarak “manası sahih” şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır.² Uydurma hadislerin muhtevalarının yeniden oluşturulan ifade kalıplarıyla nakledildikleri de olmuştur.

Günümüzde sosyal hayatta etkin olan bir inancın, düşüncenin, ibadetlerle ilgili bir uygulamanın o konudaki bir uydurma hadisin etkisiyle mi oluştuğu, yoksa toplumda zaten var olan bir pratiğin ya da tasavvurun böyle bir hadisin uydurulmasına sebep olup-olmadığını tespit önemli olduğu gibi, aynı zamanda oldukça zor olabilir. Bazı durumlarda bunun tespiti tarih, sosyoloji, mitoloji, antropoloji, edebiyat, medeniyet tarihi ve dinler tarihi gibi birçok farklı disiplinlerin dikkate alınmasını gerektirebilir.

¹ Bkz. Aşağıda genişçe ele alınacağı üzere gülün Hz. Peygamber’le ilişkisinden bahseden uydurma hadislerle birlikte Ehl-i beyt, Hulefâ-i râşidîn, itikâdî ve fikhî mezhep imamları, itikâdî ve fikhî mezhepler lehinde veya aleyhindeki uydurma rivayetler bunların başında gelmektedir. Bazı örnekler için bkz. İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed et-Temîmî el-Kureşî, *Kitâbü’l-Mevzûât*, Thk.: Abdurrahmân Muhammed Osmân, 1. Baskı (Medine: el-Mektebetü’s-selefiyye, 1386-1388/1966-1968), 1: 128-136, 303-423.

² Bazı örnekler için bkz. Ali el-Kârî, Ebü’l-Hasan Ali b. Sultan el-Herevî, *Esrârü’l-merfûâ fi’l-abbâri’l-mevzûâ*, thk.: Muhammed es-Sabbaâğ, (Beyrut: Dârü’l-Emâne/Müessesetü’r-Risâle, t.y.), 100-101, No: 50; 110-111, No: 62; 116, No: 68; 120, No: 74; 156, No: 130; 167, No: 147.

İslâmî Türk edebiyatında geniş bir kullanım alanına sahip olan gülün bu konuma ne zaman geldiğinin tespiti de önemli bir husustur. Gülün edebiyatta sembolize ettiği varlıklar bir tarafa, gül-Hz. Peygamber ilişkisi veya gülün Resûlullah'ın terinden yaratıldığını dile getiren rivayetlerin bu telakkide etkisinin tespiti zordur. Diğer taraftan bu düşüncenin söz konusu rivayetlerin etkisiyle mi oluştuğu, yoksa bu telakkinin mi gül hakkındaki uydurma rivayetleri doğurduğu ise daha da karmaşık bir durumdur. Diğer bir husus ise gülün Hz. Peygamber'i temsil ettiği anlayışının Arap, İran veya Türk Edebiyatının hangisinde ortaya çıktığı meselesidir.

Gül hem doğuda ve hem de batıda edebiyatta ortak olarak kullanılan sembollerden biri ve en başta gelenidir. Divan edebiyatı ve genel olarak Türk-İslam edebiyatının da en önemli sembolüdür. Başta aşk, sevgi, sevgili olmak üzere soyut birçok kavram gülle somut hale getirilmiş olup onunla sembolize edilen nesne ve kavramlar sayılamayacak kadar çoktur.³

Gül hakkında mevzû hadislerle ilgili eserlerde bulunan uydurma rivayetlerin bazıları şunlardır:

“Beyaz gül mi'rac gecesini benim terimden, kırmızı gül Cibrâil'in terinden ve sarı gül ise Burak'ın terinden yaratıldı.”⁴

“Ben isrâ gecesinde semâya mi'racı çıkarıldığımda yeryüzüne benim terimden bir damla düştü ve ondan gül bitti. Kim benim kokumu koklamak isterse, güllü koklasın.”⁵

“Semâya mi'racı çıkarıldığımda arkamdan yeryüzü ağladı ve onun suyundan (ağlamasından) lasaf (keber otu) yaratıldı. Ben yeryüzüne döndüğümde

³ Bkz. İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999), 155-156; Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı: Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2016). Bu husus aşağıda ele alınacaktır.

⁴ Bkz. Deylemî, Ebû Şüca' Şireveyh b. Şehrdâr el-Hemedânî, *el-Firdevs bi me'sûri'l-bitâb*, Thk.: Said b. Besyûnî Zağlûl, 1. Baskı (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1406/1986), 4: 436-437, No: 7269.

⁵ Bkz. İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Abdullah el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, Thk.: Süheyl Zekkâr, Yahya Muhtar Gazzâvî, 3. Baskı, (Beyrut: Dârü'l-fıkr, 1409/1988), 3: 342; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 3: 61.

*terimden yeryüzüne bir katre damladı. Böylece kırmızı gül bitti. Dikkat ediniz! Kim benim kokumu koklamak isterse, kırmızı gülü koklasın.*⁶

*“Şüphesiz ki Allah gülü kendisinin cemâline/ibtisâmından yarattı ve onu Peygamberlerinin kokusu yaptı. Kim Allah’ın cemâline/ibtisâmına bakmak ve Allah’ın peygamberlerinin kokusunu koklamak isterse kırmızı güle baksın ve onu koklasın.”*⁷

*“Kim gül koklar ve salavât getirmezse bana ezîyet etmiş olur.”*⁸ Gül hakkında bunlardan başka bazı uydurma rivayetler daha vardır.⁹

Edebiyatta gülün kullanımı hakkında son dönemlerde çok sayıda araştırma yapılmıştır.¹⁰ Toplumda yaygın olarak kabul gören gülün Resûlullah’ı temsil etmesinin arkasında bu uydurma hadislerin olduğu kanaati de aynı oranda yaygındır. Ancak görebildiğimiz kadarıyla gül hakkındaki uydurma rivayetlerin edebî eserlerdeki yansımaları hakkında bir araştırma mevcut değildir. Bu çalışma bir yönüyle bu eksikliği gidermeye bir katkıyı amaçlamaktadır. Bu makalede gülün Hz. Peygamber’in terinden yaratıldığı ve gül koklayınca ona “salavât” getirilmesinin tavsiye edildiği şeklindeki uydurma hadislerin Türk-İslâm Edebiyatındaki etkileri, edebiyatta gülün Hz. Peygamber’i veya Hz. Peygamber’in gülü sembolize etmesinin arkasındaki sâikin ortaya çıkarılması, kısaca edebiyatta gül-Hz. Peygamber ilişkisinin gül hakkındaki uydurma hadislere mi, yoksa gülün sembolik değerinin bu hadislerin uydurulmasına mı yol açmış olabileceği anlaşılmaya çalışılacaktır.

⁶ Bkz. İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 3: 62.

⁷ Bkz. Deylemî, *el-Firdavs*, 1: 171, No: 639.

⁸ Süyûtî, Celâlüddîn Ebü’l-Fazl Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Ziyâdât ale’l-Mevzûât*, Thk.: Râmiz Hâlid Hâc Hasan, 1. Baskı (Riyad: Mektebetü’l-me’ârif, 1431/2010), 1: 333, 335-336, No: 389, 391.

⁹ Gül hakkında zikredilen bu ve diğer rivayetler hakkında geniş bilgi için bkz. Sabri Çap, “Gülün Yaratılışı ve Hz. Peygamber’le İlişkisi Özelinde Uydurma Rivayet Algısı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/1 (2018): 259-297.

¹⁰ Yavuz Bayram bunlardan bir kısmını kronolojik olarak zikretmiştir. Bkz. Yavuz Bayram, “Burdur’un ve Divanların Gülü”, *I. Burdur Sempozyumu (16-19 Kasım 2005)*, (Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2007), 370. Dipnot 3. Bu alanda yapılan araştırmaların bazıları kaynakçamızda yer almıştır.

1. Gülün Kısa Tarihi: Doğu ve Batıda Gül

Gül, insanlığın çok eski dönemlerden beri tanıdığı bir bitkidir. Sümerler, M.Ö. 3000 yıllarında, bugünkü Irak bölgesinde gül hakkında ilk yazılı kayıtları oluşturmuşlardır. M.Ö. 600'de "Güle Şiir" adlı bir eserde gülün günümüzde de geçerli olan çiçeklerin kraliçesi olarak güzelliğine işaret edilmiştir.¹¹ Mısırlıların elbiselerine gül motifleri naksettikleri, Sümerlerin ve Akadların gülden haberdar oldukları, Çinlilerin gül ile ilgili bilgilerini asırlarca başka medeniyetlerden gizledikleri, İran ve Hint kültürlerinde gülün kutsal bir miras gibi algılandığı bildirilmektedir.¹² Gülün erken dönemlerden itibaren Asya'da ve Orta Asya'da da bilindiği anlaşılmaktadır. Orta Asya'da çok eskiden beri yaban gülünün yetiştiği bilinmekle birlikte kırmızı gülün Homeros'un yaşadığı dönemde Yunan adalarıyla Trakya üzerinden Batı'ya ulaştığı tahmin edilmektedir.¹³ Gülün vatanının Mısır, Mezopotamya, İran, Hindistan ve Çin bölgeleri olduğu kanaati ağır basmaktadır.¹⁴ Gül, güzel kokusu ve çeşitli renkleriyle, çağlardan beri insanları derinden etkilediği için bütün kültürlerde her zaman çok özel ve seçkin bir yere sahip olmuştur. Doğudan batıya bütün dünya şairlerinin üzerinde birleştiği tek çiçek güldür.¹⁵

Gülden elde edilen ilk ürünün ise İslâm'da önemli bir geleneğin parçası olan gül suyu olduğu tahmin edilmektedir. Gül suyuyla ilgili bilgilere çok eski tarihlerde rastlanmakla birlikte, ilk defa nerede üretildiği konusunda kesin bir bilgi yoktur. Bir kaynağa göre; gül üretimi, M.Ö. 3000 yıllarında Sümerlerde başlamış, daha sonra Asurlular gül yetiştirmiş ve bundan gül suyu ve gül yağı üretmişlerdir. Gül yağı üretiminin ilk defa İran ya da Hindistan'da gerçekleştirildiği de düşünülmektedir.¹⁶

¹¹ Bkz. Bayram, "Burdur'un ve Divanların Gülü", 368 (rose.org adlı siteden naklen).

¹² Bkz. Bayram, "Burdur'un ve Divanların Gülü", 368.

¹³ Kenan Erdoğan - Serpil Akgül, "16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül ve Anlam İlgileri", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/3 (2016): 168.

¹⁴ Bayram, "Burdur'un ve Divanların Gülü", 368.

¹⁵ Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 123.

¹⁶ Bayram, "Burdur'un ve Divanların Gülü", 369.

Gülün yaratılışı veya kırmızı renge bürünmesi hakkında doğuda ve batıda bir hayli efsane anlatılmaktadır.¹⁷ En yaygın efsanelerden birine göre beyaz veya soluk renkli olan gül, kırmızı rengi kendisine âşık olan bülbülün kanından almıştır.¹⁸ Gülün sevgili karşısında utanarak veya sevincinden gülerken kızarmasından dolayı kırmızı olduğundan da bahsedilir.¹⁹

Gül sadece İslâmî edebiyatta değil, neredeyse doğu ve batıda bütün kültürlerde güzelliği, kokusu, renk ve desenleriyle önemli bir yere sahiptir. Doğu-İslâm şairleriyle Batı şairlerinin işlediği ortak önemli sembollerden biri güldür. Ortaçağ Batı edebiyatında da gül önemlidir.²⁰ Gül ve bülbül imajı İran edebiyatından Arap edebiyatına, oradan da İspanya ve Sicilya yoluyla Batı'ya ulaşmıştır. Fransa'da XII. yüzyıldan sonra Doğu kaynaklı bazı halk hikâyelerinin yazıldığı görülmektedir. Bunlardan biri Guillaume de Lorris'in (ö. 1238) *Le roman de la rose* adlı eseridir.²¹

¹⁷ Bkz. Abdülmuttalip İpek, *Klasik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2008), X-XIII; Serpil Akgül, *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül: Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Muhibbî, Nev'î, Taşlıcah Yahyâ, Usûlî, Zâtî* (Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2013), 21-22; Theodor Nietner, *Die Rose ihre Geschichte, Arten, Kultur und Verwendung*, (Berlin: Verlag von Wiegandt, 1880), 5-6.

¹⁸ Cemal Kurnaz, "Gül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14: 220; Ahmet Kartal, "Klasik Türk Şiirinde 'Gül'ün Kullanımı ve Rüyada Görülüş Şekline Göre Yorumu", *Gül Kitabı- Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Editör: Bilal Kemikli-Selami Turan, (Isparta: Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010), 167.

¹⁹ Akgül, Serpil, *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül*, 29. Gül hakkındaki mitolojiler hakkında ayrıca bkz. Mustafa Ayyıldız - Suna Canlı, "Gül Sembolünün Taşıdığı Anlam Bakımından 'Gül Yetiştiren Adam' ve 'Gülün Adı' Romanları Üzerine Bir İnceleme *Gül Kitabı- Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Editör: Bilal Kemikli-Selami Turan, (Isparta: Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010), 123-124.

²⁰ Cemal Kurnaz, "Gül", 14: 221-222. Gülün Batıda oldukça erken dönemlerden itibaren çeşitli türlerinin yetiştirildiğine dair bkz. Nietner, *Die Rose*, 7-8.

²¹ Mustafa Özcan, "Gül ü Bülbül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14: 222. Kurnaz bu eserin Kara Fazlı'nın *Gül ü Bülbül*'üne benzediğini ve Fransız edebiyatının Ortaçağ sonlarında çok sevilen alegorik eserlerinden birisi olduğunu söyler. Bkz. Kurnaz, "Gül", 14: 221-222.

Ortaçağ batı edebiyatında gülün gözde bir çiçek olmasının arkasında onun Hıristiyanlıkta taşıdığı anlam vardır. Hıristiyan âleminde gül Hz. İsa'nın sembolü kabul edilir.²² Gül, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde Hz. İsa'nın sembolü olurken Hz. Meryem'e de "dikensiz gül" denilmiştir.²³ Hıristiyanlıkta güle ilgili bir efsane Gül-Haç tarikatının sembolü olmuştur. En çok kabul edilen rivayetlerden birine göre Hz. İsa çarmıha gerildiğinde vücudundan akan kan, ayaklarından ve ellerinden çivilenmiş olduğu Haç'ın dibine damlamış ve onun kanının damladığı yerde güller yeşermeye başlamıştır. Bir diğer kabule göre ise Hz. İsa'nın doğduğu yer olan "Nasıra/Nazaret" in çiçek anlamına geldiği, bundan dolayı Hz. İsa'nın çiçek olarak değerlendirildiği, ona ve öğretisine gül isminin yakıştırıldığından bahsedilmektedir.²⁴ Sadece Müslüman mezarlıklarında değil, bütün toplumların kabirlerinde şahit olunan bir gelenek de, kabirlerin üzerine gül dikme âdetidir.²⁵ Ancak bazı ortak noktalarla birlikte doğal olarak insanların çiçeklere yükledikleri anlamlar toplumdan topluma farklılık gösterir. Müslüman toplumlarında gül en

²² Bkz. Mustafa Parlak, "Gülün Kültürümüzdeki Çağrışımları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 (2000): 106. (*Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*'nden naklen); Akgül, *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül*, 119. Kitab-ı Mukaddes'te ve Hıristiyanlıkta gül hakkında ayrıca bkz. Nietner, *Die Rose*, 6-9; Matthias Jacob Schleiden, *Die Rose: Geschichte und Symbolik in ethnographischer und kulturhistorischer Beziehung*, (Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1873). 19-21.

²³ Akgül, *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül*, 119 (Kâşif Yılmaz, "Gül", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 383'den naklen). Hz. Meryem Hıristiyanlıkta "dikensiz gül" ile birlikte "kadınlar arasında en güzel gül", "dikenler arasında bir gül", "(gülün şifa özelliğinden hareketle) her derde şifa", "cennet gülü" vb. şeklinde de isimlendirilmiştir. Bkz. Schleiden, *Die Rose*, 94.

²⁴ Bkz. Ayyıldız- Canlı, "Gül Sembolünün Taşıdığı Anlam Bakımından 'Gül Yetiştiren Adam' ve 'Gülün Adı' Romanları Üzerine Bir İnceleme", 27. Ayrıca bkz. Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 140-141; Nurhan Varlı, *Türk Şiirinde Gül Kavramının İşleniş Tarzlarının İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, 2009), 4. Başta Hıristiyanlıkta olmak üzere diğer dinlerde ve kültürlerde gülün anlam dünyasının ve bunun İslâm kültürüne etkisinin olup olmadığının tespiti ayrı bir araştırmanın konusudur.

²⁵ Bayram, "Burdur'un ve Divanların Gülü", 379.

önemli yere sahipken Hind kültüründe lotüsün (nilüfer), Antik Yunan'da nergisin, Afrika yerlileri arasında ise kır çiçeklerinin özel bir yeri vardır.²⁶

2. İlk İslâmî Türk Edebiyatı Eserlerinde Gül

Gülle ilgili rivayetlere geçmeden önce gülün İslâmî edebiyata girişi, temsil ettiği sembolik anlamları ve bu sembolik anlam sürecinin gelişimi üzerinde durmak istiyoruz. Bu hususun makale sınırlarını aşarak müstakil araştırmaları gerektirdiğini de belirtmek isteriz. Erken dönem Türk edebiyatı kaynaklarında gül bir tarafa, çiçeklerden pek söz edilmediği anlaşılmaktadır. Türklerin göçebe dönemi eserlerinde hayvanlarla, yerleşik medeniyette ise bitkiler ve çiçeklerle ilgili semboller yer alır.²⁷ Türk edebiyatının erken dönem kaynaklarından biri olan *Dîvânü Lîgati't-Türk*'teki bahar tasvirlerinde “çiçek” kelimesi birkaç defa geçtiği halde çiçek adları hiç zikredilmez.²⁸ *Oğuz Kağan Destanı*'nda ise çok sayıda hayvan ismi geçmekle birlikte herhangi bir çiçekten bahsedilmediği gibi “çiçek” kelimesi de geçmez.²⁹ Orhun Kitâbeleri'nde de aynı şekilde çiçeklerden hiç söz edilmemiştir.³⁰ Erken dönem diğer bir edebî eser olan Dede Korkut Kitabı'nda ise “çiçek” kelimesi yedi defa kullanılmıştır.³¹

İlk dönem Türk edebiyatı kaynaklarında gül veya çiçeklerden söz edilmemesinin temel sebebi Türklerin göçebe hayatı yaşamalarıdır. Yerleşik hayata geçen, Müslüman olan ve diğer dinleri kabul etmiş olan Türklerin hayatında çiçek ve bitkiler daha fazla yer almaya başlamıştır. Budist Uygur Türklerinde çiçek, bir adak malzemesidir. Çiçeklerle yapılan adak bütün Asya milletlerinin mitolojilerinde önemli bir yere sahip olup adak için kullanılan en önemli çiçek ise lotüs yani nilüferdir. Lotüs eski

²⁶ M. Fatih Andı, “Modern Türk Şiirinde Gül İmajı”, *Gül Kitabı- Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Editör: Bilal Kemikli-Selami Turan, (Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010), 3; Akgül, *16. Yüzyıldaki Bazı Dîvan Şairlerinin Türkçe Dîvanlarında Gül*, 5.,

²⁷ M. Orhan Okay, *Edebiyat ve Edebi Eser Üzerine*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 112.

²⁸ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 36. Ayrıca bkz. Nezahat Öztekin, “Eski Türk Edebiyatında Gül”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 34/4 (2005): 21.

²⁹ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 39.

³⁰ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 39.

³¹ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 39.

Mısır'da ise güneşin, hayatın, ölümsüzlüğün ve yeniden dirilişin sembolüdür. Budizm'de de lotüsün en önemli anlamlarından biri yeniden dirilişle ilgilidir.³²

Türk edebiyatında çiçeklerden ilk defa *Divânü Lüğati't-Türk*'te bahsedilmiştir. Ancak bu eserde sözü edilen çiçekler, kır çiçekleridir. Çünkü yerleşik hayata geçenler olmakla birlikte Türklerin büyük bir kısmı henüz göçebe idi.³³ Baharla kış arasındaki savaş divan şairlerinden önce *Divân-ı Lüğati't-Türk*'te ve Yusuf Has Hâcib'in (462/1070) *Kutadgu Bilig*'inde yer alır. Çiçekler Yusuf Has Hâcib'in eserinde daha fazla belirginleşmiştir.³⁴

Diğer taraftan İslâm dünyasının başka bölgelerinde erken dönemlerde insan hayalini zorlayan fantezilerle dolu ve çiçeklerle çevrili saraylar mevcuttur. Meselâ, Tolunoğlu hükümdarlarından Humaraveyh (ö. 282/895), Kahire'de muhteşem bir bahçe yaptırmış ve buraya Horasan, Mekke ve Yemen'den nadide çiçekler ve ağaçlar getirtmişti. Bu bahçede, Mısır'da daha önce bilinmeyen karanfil, sümbül, safran gibi çiçeklerle, mevsimi gelince "*Hasbünallâhü ve ni'me'l-vekal*" gibi cümleler ve beyitler yazılırdı.³⁵

İslâmî edebiyatın temel kaynaklarının başında gelen Kur'an ve hadisler, Türk edebiyatından önce, Arap ve İran edebiyatları üzerinde etkili olarak bunları İslâm potasında yoğurmuş, daha sonra da İslâm'ı kabul eden Türklerin edebiyatını aynı potada yoğurarak hepsinin birçok ortak özellik kazanmasını sağlamıştır. Bunun sonucu olarak başta Arap, İran ve Türkler olmak üzere bütün Müslüman milletlerin edebiyatlarında, aynı kaynaklardan beslenen, ortak konuların işlendiği İslâmî bir muhteva

³² Bkz. Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 41-42. Habibe Şimşek ise, Uygur Türklerinde lotüsün anlamını açıkladıktan sonra Türklerde bütün çiçeklerin genel olarak "gül" adında toplandığını belirtir. Habibe Şimşek, "Türk Minyatürlerinde Gül", *Gül Kitabı- Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Editör: Bilal Kemikli-Selami Turan, (Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010), 79.

³³ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 46-47; Berat Açıl, "Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 5 (Bahar 2015): 6-7.

³⁴ Bkz. Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 46-47.

³⁵ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 76-77.

oluşmuş ve bunların edebiyatları İslâm Edebiyatı veya İslâmî Edebiyat olarak isimlendirilmiştir.³⁶

İslâmî edebiyatta hakkında en fazla söz söylenen, çok sayıda soyut ve somut varlığı sembolize eden, dinî-din dışı birçok edebî türde manzum-mensûr eserin ana konusu olan ve başlangıçtan günümüze hiç azalmadan gündemde kalan tek varlık gül olsa gerektir. Divan Edebiyatında genel olarak sevgiliyi temsil eden gül, Doğu'da Türk, Arap, Fars ve Hint edebiyatlarında geniş bir yer tutmaktadır. Doğu'da gül konusu, ilk kez İran ve Hint edebiyatında işlenmiş, Türk Edebiyatına ise Fars Edebiyatından geçmiştir.³⁷ Divan edebiyatında genelde Farsça "gul" kelimesinin Türkçeye geçmiş hali olan "gül" kullanılmış, bunun Arapçası olan "verd" ise oldukça az yer almıştır.³⁸ Gülün Arap edebiyatına geçirmesinin sebebinin coğrafi yapı, Türk edebiyatına gecikerek girmesinin ise hayat tarzı olduğunu söylemek mümkündür.

Kur'an'da kıyametin korkunç hali anlatılırken gülün kıpkırmızı renginden bahsedilmektedir (Rahmân, 55/37). Sahih hadislerde reyhan, za'ferân vb. bir kısım çiçeklerden söz edilirken, gülün hiçbir sahîh hadiste geçmediği görülmektedir.³⁹

Gerek Divan Edebiyatında, gerekse Türk Halk Edebiyatının ve Tekke Edebiyatının bütün eserlerinde güle yer verilmiştir. Gülün değişik özellikleriyle ele alındığı mani, türkü, atasözü, deyim, ninni, ağıt, ilâhî, halk hikâyeleri ve kıssalar bugün de Türk halkı arasında canlı bir şekilde

³⁶ Bkz. Zülfikar Güngör, "Türk-İslam Edebiyatının Kaynağı Olarak Hadisler", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu* (20-22 Nisan 2007), Hazırlayan: Mahfuz Söylemez, (Ankara: İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2007): 201.

³⁷ Akgül, Serpil, *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül*, 22. (Meydan Larousse ve Büyük Lûgat ve Ansiklopedi'den naklen).

³⁸ Bayram'ın tespitine göre 26 Türkçe divanda 6033 defa geçen "gül" kelimesine karşılık "verd" kelimesi 173 defa kullanılmıştır. Bkz. Bayram, "Burdur'un ve Divanların Gülü", 372.

³⁹ Bu hususta geniş bilgi için bkz. Sabri Çap, "Gülün Yaratılışı ve Hz. Peygamber'le İlişkisi Özelinde Uydurma Rivayet Algısı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/1 (2018): 259-297.

yaşamakta ve yaşatılmaktadır.⁴⁰ Bunlar arasında gül redifli kasideler ise ayrı bir yere sahiptir ve birçok şair gül redifli kasideler yazmıştır.⁴¹

Gülün Divan Edebiyatında bu kadar ilgi görmesinin Yavuz Bayram'a göre dört sebebi vardır: Bunun ilk sebebi, herkes tarafından bilinen, her yerde yetişen, en yaygın, en güzel ve en alımlı çiçek olmasıdır. İkinci sebep ise sevgilinin yüzü, yanağı ve dudağı gibi en çok dikkat çeken ve en güzel uzuvlarıyla benzerlik göstermesidir. Diğer bir sebep ise gülün güzel görünümünü yanında dokunma ve koku alma duyularına da hitap etmesi, dördüncü sebep de tarihinin çok eski dönemlere dayanması, başta Hz. Muhammed ve Hz. Yusuf gibi peygamberlerin ve toplumda saygı gören bazı şahısların simgesi olarak benimsenmiş olmasıdır.⁴²

Gül İran edebiyatından Türk edebiyatına geçmiş olmasına rağmen sonraki devirlerde Türkler tarafından kaleme alınan edebî eserlerde Arap ve İran edebiyatıyla kıyas kabul etmeyecek şekilde yoğun olarak kullanılmıştır. Arapça ve Farsçada gül ve gül ile yapılan birleşik isimler oldukça azdır. Aynı durum edebî türlerde de görülmektedir. Meselâ, Türk edebiyatında konusu Hz. Peygamber olan birçok edebî tür olmasına rağmen diğer dillerde durum böyle değildir.⁴³ Bir araştırmada Türkçe, Arapça ve Farsçada gül ile başlayan ve gül ile biten isimler alfabetik olarak tespit edilmeye çalışılmış ve Türkçede yüz on bir isim

⁴⁰ Kurnaz, "Gül", 14: 221; Muharrem Yıldız, "Türk-İslam Kültüründe Gül Algısı", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 7/13 (2012): 28.

⁴¹ Bu hususta bakınız. İpek, *Klasik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2008); Akgül, *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül*, 27. İstanbul Kütüphanelerinde bulunan Divânlarla mecmualarda "gül"ü redif olarak kullanan 84 şair ve şiirleri hakkında ayrıca bkz. Tahir Üzgör, "Edebiyatımızda Gül Redifli Şiirler", *Yunus'tan Fuzûlî'ye* (İstanbul: MVT Yayıncılık, 2011), 79-82.

⁴² Bayram, "Burdur'un ve Divanların Gülü", 372; A.mlf., "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili- Çiçekler", 211 (Dipnot). Serpil Akgül ise bazı 16. yüzyıl divanlarında gülün şekli, kokusu, rengi ve güzelliği bakımından nasıl ve niçin kullanıldığını tespit etmeye çalışmıştır. Akgül, *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül, Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Muhibbî, Nev'î, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Zâtî* (Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2013).

⁴³ Cemal Kurnaz, "Edebiyatımızda Gül Kokusu", *Gül Kitabı- Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Editör: Bilal Kemikli-Selami Turan, (Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010), 60.

zikredilmiştir. Bunlar Gülcemâl, Güldâne, Gülistân gibi gülle başlayan ve Arapça, Farsça, Türkçe ek almış olanlar ve Birgül, Sevdâgöl, Goncagöl gibi gülle biten ve Arapça, Farsça, Türkçe ön ek almış olanlardan ibarettir. İçinde gül bulunan Farsçada sadece iki, Arapçada ise dört isim zikredilmiştir.⁴⁴

Divan şairleri gülden bahsederlerken, en çok teşbih, istiare, teşhis, telmih, hüsn-i ta'lil, tevriye, kinâye, mecaz-ı mürsel, leff ü neşr gibi edebî sanatlardan ve değişik bağdaştırmalardan yararlanmışlardır.⁴⁵

3. Edebiyatta Gül-Hz. Peygamber İlişkisi

Gül İslâmî edebiyatta çok sayıda varlığı sembolize etmekte ve bunların başında hiç şüphesiz Hz. Peygamber'in simgesi olması veya gülün Hz. Peygamber'e ya da onun bir uzvuna benzetilmesi gelmektedir. Edebiyatta Hz. Peygamber'le gül arasında çift yönlü bir ilişki olup bu, gül-Hz. Peygamber ve Hz. Peygamber-gül ilişkisi şeklindedir. Yani Hz. Peygamber gülü temsil ettiği gibi, çoğu zaman da gül Hz. Peygamber'i temsil etmektedir. Bu ilişkinin gülün Resûlullah'ın terinden yaratılması hakkındaki uydurma hadislerle münasebetini aşağıda ayrıca ele alacağız.

Divan şairlerinin “sevgili” için kullandıkları “gül”ü, bütün divanlarda, kendisine en az bir kasîde (na't) ithaf ettikleri Hz. Peygamber için de kullanmaları doğaldır.⁴⁶ Divan edebiyatında sevgili güle benzetildiğinden dolayı Peygamber sevgisinin bir göstergesi olarak gül Peygamber'e veya Peygamber de güle benzetilmiştir. Yine bu sebeple sevgiliyi sembolize eden diğer bazı nesnelere de Hz. Peygamber'e veya Hz. Peygamber bunlara benzetilmiştir. Bunun bir sonucu olarak gülden başka ay, bülbül, can, cânan, deniz, deva, inci, güneş, mürşid, sevgili, sultân,

⁴⁴ Bkz. Kurnaz, “Edebiyatımızda Gül Kokusu”, 61-65.

⁴⁵ Bayram, “Burdur'un ve Divanların Gülü”, 378.

⁴⁶ Yavuz Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansıma Biçimleri ve Anlam Çerçevesi*, (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi 2001), 229-230. Gül ile Hz. Peygamber arasında ilgi kurulmasına sebep olan diğer bazı unsurlar için bkz. Bayram, *A.g.t.*, 230-232.

kandil, tabîb, tâc, yağmur vb. başka birçok madde veya mefhumla Resûlullah arasında münasebet kurulmuştur.⁴⁷

Divan edebiyatında, gül Hz. Peygamber'e veya Hz. Peygamber güle benzetildiği gibi, Resûlullah'ın saçı, alnı, kaş, gözü, kirpikleri, yüzü, yanağı, ağzı, dudakları, dişleri, eli, avucu, parmağı ve boyu gibi vücudunun muhtelif unsurları da güle veya diğer birçok nesneye benzetilmiştir.⁴⁸ Teşbih sanatıyla “nübüvvet gülzârının gülü”, “gül tenli”, “gül kokulu”, “gül yüzlü” vb. şeklinde de tavsif edilmiş, onun vücudu veya uzuvlarından biri ile gül arasında münasebet kurulmuştur. Hatta bu tarz tavsiflerin daha yoğun olarak zikredildiğini de söylemek mümkündür.⁴⁹

Tanzimat sonrasında kaleme alınan edebî eserlerde gül ile Hz. Peygamber arasında kurulan ilginin bazı farklılıklar gösterdiğini de belirten İsmail Çeşli, yaklaşık beş yüz şairin, Tanzimat sonrası dönemde kaleme aldıkları bin beş yüz civarındaki manzûmesinden hareketle, belirtilen dönemdeki Türk şiirinde Hz. Peygamber-gül ve gül-Hz. Peygamber ilişkisini tasvir ve tahlil etmeye çalışmıştır.⁵⁰ Tanzimat sonrası dönemde Hz. Peygamber'den bahseden şairlerin önemli bir kısmının, kaleme aldıkları manzumelerinde, Hz. Peygamber-gül ilişkisini, yine teşbih veya istiare sanatı çerçevesinde ifade etmeye devam ederek bu geleneği sürdürdüklerini ve onun adına lâyük “gül destanı” yazmaya çalıştıklarını söyleyen Çeşli, bu bağlamda onların Hz. Peygamber'in zâtını, yüzünü/cemâlini, yanaklarını, dudaklarını, saçlarını, ellerini, ayaklarını, tenini, kokusunu, sesini, sözünü, sünnetini, elbisesini, zikrini, zamanını ve mekânını güle benzettiklerini bildirmekte ve şairlerin bu

⁴⁷ Hz. Peygamber'in benzetildiği varlıklar için bkz. Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 308-323; Çeşli, İsmail, “Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hazreti Peygamber ve Gül”, *İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu* (İstanbul: 2012), 326.

⁴⁸ Bu hususta geniş bilgi için bkz. Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, 209-264.

⁴⁹ Bu tarz teşbihlerin örnekleri için bkz. Güngör, “Edebiyatımızda Gül Sembolü ve Peygamberimiz”, 32-37. Asr-ı Saadette mesela Ka'b b. Zühre'nin (ö. 24/645) Kasîde-i Bürde'sinde, Hassan b. Sabit (ö. 60/680) vb. şairlerin şiirlerinde Hz. Peygamber hakkında yapılan teşbih, temsil ve istiarelerin, Divan edebiyatıyla karşılaştırılması ise ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir.

⁵⁰ Çeşli, “Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hazreti Peygamber ve Gül”, 327.

benzetmelerine örnekler zikretmektedir.⁵¹ Söz konusu benzetmenin istikâmeti kimi zaman güzelliği, kimi zaman rengi, kimi zaman kokusu ve kimi zaman da hem güzelliği hem rengi ve hem de kokusu bakımındandır.⁵² Bu yaklaşım, zamanla daha da genişleyip teşbih veya istiare boyutunu da aşarak “sembol” seviyesine yükselmiş, artık Hz. Peygamber, bütün maddî ve manevî varlığı ile gülle sembolize edilir olmuştur.⁵³

Muhtemelen edebiyatta Hz. Peygamber-gül ilişkisi önce Resûlullah'ın güle benzetilmesiyle başlamıştır. Bunun temel sebebi ise İslâm öncesinde de mevcut olan gülün sevgi ve sevgiliyi temsil etmesi anlayışıdır. Habîbullah yani Allah'ın “sevgilisi” olan Hz. Peygamber sevgilinin sembolü olan güle benzetilmiştir. Bu anlayışın oluşmasında muhtemelen gül hakkındaki rivayetlerin bir etkisi de olmamıştır. Edebiyat eserlerinde görebildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber'in, uzuvlarının veya ona ait herhangi bir şeyin güle benzetilmesinde söz konusu uydurma rivayetlere atıf ve telmihte bulunulmamıştır.

Kanaatimizce bu ilişki oldukça erken bir dönemde bilhassa İran edebiyatında kuruldu. Bunun için erken dönem İran edebiyatında gül ve Hz. Peygamber-gül ilişkisinin araştırılması gerekmektedir. Daha kesin değerlendirme yapabilmek için buna ihtiyaç vardır. Eğer bu durum kesin olarak tespit edilebilirse, gül hakkındaki uydurma rivayetlerin edebiyat ve daha sonra da tasavvuf ve sanatta Hz. Peygamber'le gül arasında ilişki kurulmasına yol açmadığını, aksine Peygamber sevgisinin bir yansıması olarak Hz. Peygamber'in güle benzetilmesi anlayışının gülün yaratılışı ve Hz. Peygamber'le ilişkisinden söz eden rivayetlerin uydurulmasına sebep olduğunu söyleyebiliriz. Kısaca sonuç olarak gördüğümüz sebep, sebep olarak gördüğümüz ise aslında sonuç olabilir.

Edebiyatta Hz. Peygamber-Gül ilişkisinden sonra Gül-Hz. Peygamber ilişkisi kurulmuştur. Fakat bu ilişki diğerine göre daha sonraki dönemlere aittir. Söz konusu ilişkinin kurulmasının en önemli sebebi ise başta gülün yaratılışı hakkında olmak üzere gülle ilgili uydurulan

⁵¹ Çetişli, “Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hazreti Peygamber ve Gül”, 328-344.

⁵² Çetişli, “Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hazreti Peygamber ve Gül”, 328.

⁵³ Çetişli, “Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hazreti Peygamber ve Gül”, 345.

rivayetlerdir. Gülün Hz. Peygamber’le münasebeti hakkında Çeşitli şöyle demektedir: “Şairlerimiz Hz. Peygamber’in hemen hemen bütün uzuvları; bu uzuvların rengi, kokusu ve şekli; üzerinde yaşadığı mekânlar ve kabri; altmış üç yıllık ömrünü geçirdiği zamanı; daveti/şeriatı veya sünneti ile gül arasında vazgeçilemez bir ilişki görüyor ve bu ilişkiyi teşbih, istiare, sembol sanatları çevresinde dile getiriyorlar. Söz konusu dile getirişlerde Hz. Peygamber benzeyen, gül ise kendisine benzetilen durumundadır. Bir hayli yaygın olan bu tarz yaklaşımın yanında gerek klâsik Türk şiirine gerekse Tanzimat sonrası Türk şiirine daha dikkatli baktığımızda, Hz. Peygamber-gül ilişkisinin aslında iki taraflı olduğunu görürüz. Yani sadece Hz. Peygamber güle benzemez/benzetilmemez; gül de Hz. Peygamber’e benzer/benzetilir.”⁵⁴

Çeşitli devamla bazı şairlerin Hz. Peygamber’in yüzünü, yanağını, kokusunu ve terini güle benzetirlerken bazılarının da gülü Resûlullah’a benzettiklerini ve bu kapıyı ilk aralayan şairlerimizin başında Yûnus Emre’nin geldiğini söyler. Zira Yûnus Emre sarıçiçeğe “Gül sizin neniz olur?” sorusunu yönelttiğinde aldığı cevap “Gül Muhammed teridir” olur. Yûnus’a göre yeryüzündeki bütün çiçekler Hz. Muhammed’in terindedir:

Yine sordum çiçeğe/ Gül sizin neniz olur

Çiçek eydür ey derviş/ Gül Muhammed teridir.

*Hak anı öğdü yaratdı sevdi Habîbim dedi/ Yeryüzünde cümle çiçek
Mustafa’nın teridir.*

Böylece gül benzeyen, Hz. Peygamber de kendisine benzetilen (teşbih-i mahlûb) durumuna gelmiştir.⁵⁵ Çeşitli bu anlayışın gülün Hz. Peygamber’in terinden yaratıldığına dair düşünceden kaynaklandığını, bu düşüncenin aynı zamanda Türk kültürü ve edebiyatında gülün bu kadar çok önemsinmesinin ve yaygın biçimde kullanılmasının da sebebi olduğunu belirtmektedir.⁵⁶

⁵⁴ Çeşitli, “Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hazreti Peygamber ve Gül”, 356.

⁵⁵ Bkz. Çeşitli, “Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hazreti Peygamber ve Gül”, 356.

⁵⁶ Çeşitli, “Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hazreti Peygamber ve Gül”, 357. Çeşitli, doğrudan doğruya Hz. Peygamber-gül ilişkisinde, gülü benzeyen; Hz. Peygamber’i de kendisine benzetilen kurgusunu öne çıkaran birçok örnek metin ve şahıslardan bahseder. Bkz. Çeşitli, *a.g.m.*, s. 358.

Gül ile Hz. Peygamber arasında münasebet kurulunca güle ait özellikler Resûlullah'a nispet edilmeye başlanmıştır. Meselâ gülün üzerinde sabah vakti oluşan su damlacıkları/çiğ taneleri Resûlullah'ın terine, gülün kokusu da Resûlullah'ın kokusuna benzetilmiştir. Bunun sonucu olarak Resûlullah'ın terinin de gül gibi koktuğu söylenmiştir. Meselâ, Fuzûlî (ö. 963/1556) Divanı'nda dört na'tta Resûlullah övülmüş ve gül, Hz. Peygamber'in sembolü, Hz. Peygamber de peygamberlik gül bahçesinin en seçkin gülü olarak tanımlanmıştır.⁵⁷

Fuzûlî Su Kasidesi'inde ise “*Suya versün bağban gülzârı zahmet çekmesün/ Bir gül açılmaz yüzün-tek verse bin gülzâre su*” ifadeleriyle Resûlullah'ın yüzünü güle benzetmekte, gül ile Hz. Peygamber arasındaki ilişkiyi terden söz etmeksizin dile getirmektedir. Muhibbî ise “*Çün arak dökdi Muhammed anı gül bitürdi Hakk/ Anun içindir Muhibbî olduğu mümtâz gül*” beytinde gülün üstün konumunu Hz. Peygamber'in terinden yaratılmasına bağlar.⁵⁸ Yûnus Emre de “*Gül Muhammed deridür bülbül anun yâridür/ Ol gül ile ezêl cibâna bile geldüm*”⁵⁹ beytinde söz konusu rivayetlere telmihte bulunmuştur.

Gülün Hz. Peygamber'e benzetilmesinden sonra gül hakkındaki uydurma rivayetlere atıf, işaret veya telmihte bulunulmuştur. Buna göre uydurma rivayetler Hz. Peygamber'le gül arasında ilişki kurulmasının ilk sebebi olmamakla birlikte bir dönemden sonra İslâm edebiyatında Hz. Peygamber-gül veya gül-Hz. Peygamber ilişkisini destekleyen bir unsura dönüşmüş, bazen bu destek söz konusu münasebetin gerçek sebebi olarak değerlendirilebilmiştir.

Burada şu noktaya dikkat çekmek isteriz. Genel olarak edebiyatta Hz. Peygamber-gül ilişkisi söz konusu olduğunda ele almaya çalıştığımız hadislerden söz edilmemiştir. Gülün yaratılışı hakkındaki rivayetlere yapılan referanslar, gül-Hz. Peygamber ilişkisini ele alan edebî ifadelerde

⁵⁷ Hüseyin Güfta, “Fuzûlî Divanı'nda Gül”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/6 (Bahar 2013): 219. Ayrıca bkz. Akgül, *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül*, 121.

⁵⁸ Bkz. Akgül, *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül*, 121-122.

⁵⁹ Çukurlu, Talip, “Yunus Emre Divanı'nda Gül Etrafında Oluşturulan Teşbihler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Gül Özel Sayısı (2013/1): 32.

görülmektedir. Buna göre çift yönlü olan gül-Hz. Peygamber veya Hz. Peygamber-gül ilişkisini sadece mezkûr rivayetlerin sonucu olarak görmek isabetli değildir. Yine bu çift yönlü ilişkinin hangisinin önce başladığı da bu zaviyeden önem taşımaktadır. Kanaatimizce Resûlullah'ın Habîbullah olmasından hareketle önce Hz. Peygamber güle benzetilmiş olmalıdır.

Gülün Hz. Peygamber'e benzetilmesinin en önemli sebebi, Hz. Peygamber'in kokusuyla gül kokusu arasında kurulan münasebettir. Uydurma rivayetlerin bir kısmına bu bağlamda atıf veya telmihte bulunmaktadır. Çeşitli, Tanzimat sonrası dönemde kaleme alınan şiirlerde Hz. Peygamber ile gül arasında en çok ilişki kurulan hususlardan birinin Resûlullah'ın kokusu olduğunu ve bu ilişkide çoğu zaman Hz. Peygamber güle değil; gülün, kokusu bakımından Hz. Peygamber'e benzetildiğini, buna göre Hz. Peygamber'in teninin ve terinin gülün kokusuna kaynak olduğunu, -bütün çiçekler gibi- gülün de kokusunu onun terinden ve teninden aldığını belirtir. Ona göre şairlerimizin bu yaklaşımlarının ardında Hz. Peygamber'den rivayet edilen "*Benim kokumu koklamak isteyen kırmızı gülü koklasın*" sözünün önemli bir tesiri olduğu söylenebilir.⁶⁰

Hz. Peygamber-Gül veya Gül-Hz. Peygamber ilişkisinin üçüncü safhası ise Gül-Hz. Peygamber veya tersi benzetilmesinin de geride bırakılarak gülle Hz. Peygamber'in aynileştirilmesidir. Bu ilişki teşbihle başlayarak, istiareye ve son olarak da sembol düzeyine çıkmıştır. Artık Hz. Peygamber güle veya gül Hz. Peygamber'e benzetilmez, gül Hz. Peygamber'dir veya Hz. Peygamber güldür.⁶¹

Yine dikkat çekici bir diğer husus da, gülle birlikte diğer çiçekler hakkında da uydurma rivayetlerin mevcut olmasına rağmen bu çiçeklerin

⁶⁰ Çeşitli, "Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hazreti Peygamber ve Gül", 336. Çeşitli ayrıca bazı sahâbeden nakledilen Resûlullah'ın vücudunun güzel kokusu hakkındaki rivayetlerin de bu hususta etkili olduğunu belirtir.

⁶¹ Çeşitli, "Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hazreti Peygamber ve Gül", 346. Gül sembolü veya imajının hemen her yönüyle Hz. Peygamber'i karşılaması, Cumhuriyet dönemi ve özellikle 1980 sonrası Türk şiirinde çok daha belirginleşip yaygınlaşmıştır. Bunun sonucudur ki, artık Hz. Peygamber'in adı hiç anılmadan doğrudan doğruya gül sembolü ekseninde kaleme alınan şiirler öne çıkmaya başlamıştır. Bkz. Çeşitli, A.g.m., s. 345.

edebiyatta gül kadar yer almamaları, yer aldıklarında ise neredeyse bu uydurma rivayetlere hiç işaretle bulunulmamış olmasıdır. Bayram'ın 26 Türkçe Divan'ı esas aldığı çalışmasına göre gül bu eserlerde 6206 kez kullanılırken, diğer 22 çiçek toplam 3478 defa kullanılmıştır.⁶²

Divan edebiyatında ve tasavvufî bazı eserlerde gül suyuyla ilgili de bazı teşbihlere yer verilmekte⁶³ başta mevlid merasimlerinde gül suyunun kullanıldığı, bunun için özel bir kap olan gülâbdânların mevcudiyeti ve gül suyu kullanılınca salavât getirilmesi gibi hususlardan söz edilmektedir.⁶⁴ Gül suyuyla ilgili erken dönem Sünnî kaynaklarda bir rivayet bulunmazken Şîî kaynaklarda çok sayıda rivayet mevcuttur.⁶⁵ Gül suyuyla alakalı gelenek ve uygulamaların bu rivayetlerle irtibatlı olup olmadığı ayrı bir araştırma konusudur.

Edebiyatta dikkat çekici bir husus da tefsirlerde ve rivayetlerde pek görülmemesine rağmen Hz. İbrahim'in Nemrut tarafından atıldığı ateşin gül bahçesine dönüştüğüdür. Allah'ın, "Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol" (Enbiyâ, 21/69) hitabıyla ateş bir gül bahçesine dönüşmüş ve Hz. İbrahim yanmaktan kurtulmuştur.⁶⁶ Hatta gülün yaratılışını Hz. İbrahim'in atıldığı ateşle irtibatlandırılanlar da vardır. Nitekim Bekâyî (ö. 1594) *Gül ü Bülbül* mesnevisinde gülün, Hz.

⁶² Bayram, "Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansıma Biçimleri ve Anlam Çerçevesi", 217-218.

⁶³ Bkz. Güfta, "Fuzûlî Divanı'nda Gül", 223, 224, 229, 232.

⁶⁴ Bkz. Üzlifat Özgümiş, "Gülâbdân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14: 227; Çetişli, "Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hazreti Peygamber ve Gül", 326; Kurnaz, "Gül", 14: 220; Çukurlu, "Yunus Emre Divanı'nda Gül Etrafında Oluşturulan Teşbihler", 32.

⁶⁵ Bu rivâyetler için bkz. Çap, "Gülün Yaratılışı ve Hz. Peygamber'le İlişkisi Özelinde Uydurma Rivayet Algısı", 259-297.

⁶⁶ Bu konuda bkz. Güfta, "Fuzûlî Divanı'nda Gül", 219; Çukurlu, "Yunus Emre Divanı'nda Gül Etrafında Oluşturulan Teşbihler", 35; Akgül, *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül*, 19-21; Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 142; Öztekin, Nezahat, "Eski Türk Edebiyatında Gül", 25. "Ey ateş! İbrahim'e serin ve esenlik ol!" (Enbiyâ 21/69) âyetinin gül bahçesi şeklinde açıklanmasına baktığımız birçok tefsirde rastlayamadık.

İbrahim'in atıldığı ateşin kıvılcımlarından doğuşuna yer verir.⁶⁷ Sünnî ve Şîî kaynaklarda bu hususta bir rivayete rastlayamadık. Şîî kaynaklarda “Ateş İbrâhim için yandığında ve Allah onu serin ve güvenli kaldığında Allah o ateş içinde nergisi bitirdi. Nergisin aslı Allah'ın o zamanda bitirdiğine dayanmaktadır” şeklinde bir rivayet vardır.⁶⁸ Şîî ve Sünnî kaynaklarda Hz. İbrahim için ateşin gül bahçesine döndüğüne dair bir rivayetin olup olmadığı daha geniş bir araştırmayı gerektirmektedir.

4. Edebiyatta Gülün Sembolize Ettiği Diğer Varlıklar

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere gül edebiyatta Hz. Peygamber'den başka birçok varlığı sembolize etmektedir. Farklı edebî eserlerde bunları görmek mümkündür. Gül, bilinen gerçek anlamının dışında yan anlamlar veya yeni anlamlar kazanarak kendisi dışındaki varlıkları anlatma hususunda sembolleşmiştir.⁶⁹ Gülün kültür ve edebiyatta kazandığı aşk, sevgili, güzellik, fânilik, ateş, şarap, kadeh vb. pek çok sembolik anlamından bahsedilebilir.⁷⁰ Divan edebiyatında en çok sözü edilen kırmızı güldür. Zaman zaman beyaz gülden ve sarı gülden de bahsedilir.⁷¹

Kültür ve edebiyatımızda güle yüklenen sembolik anlamların başında “güzellik” ve onun beşerî sembolü olan “sevgili” gelmektedir. Özellikle Divan şiirinde sevgili; güzelliği, saflığı, tazeliği, inceliği, narınlığı; bedeni, yüzü, yanakları ve dudaklarının rengi, kulaklarının şekli ve bedeninin kokusu bakımından güle teşbih edilir.⁷² Sevgiliye gül denir ve

⁶⁷ Nezahat Öztekin, *Bekâyî'nin Gül ü Bülbül'ü ile Fazlî'nin Gül ü Bülbül'ünün Karşılaştırılması* (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2000), 8; Akgül, 16. *Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül*, 22.

⁶⁸ Bu ve benzer diğer bir rivayet için bkz. Sabri Çap, “Bazı Çiçeklerle İlgili Uydurma Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi”, *Yayımlanmamış Makale*.

⁶⁹ Çetişli, “Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hazreti Peygamber ve Gül”, 324. Yavuz Bayram'ın değerlendirmesine göre Divan Edebiyatında gül üç bakış açısıyla kullanılmış olup bunlar gerçekçi bakış açısı, simgesel bakış açısı ve karma bakış açısıdır. Bkz. Bayram, “Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansıma Biçimleri ve Anlam Çerçevesi”, 119-122.

⁷⁰ Çetişli, “Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hazreti Peygamber ve Gül”, 325.

⁷¹ Kurnaz, “Gül”, 14: 220.

⁷² Çetişli, “Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hz. Peygamber ve Gül”, 325.

onun endamı, güzelliği, teri, dudağı, kulakları, yanakları, eli, bileği vs. gülde bulunan özelliklerle ilgilidir.⁷³

Gül sadece dinî bir motif olarak kullanılmamıştır. Meselâ, Bâkî Dîvân'ında gül genellikle din dışı unsur olarak, Fuzûlî Dîvân'ında daha çok dinî bir motif, Hayâlî'de ise hem dinî hem de din dışı motif olarak kullanılmıştır.⁷⁴ Hatta gül birbirine en zıt iki şeye, hem cennete ve hem de cehenneme benzetilmiştir.⁷⁵ Klasik edebiyatımızda, rengi, şekli, kokusu, dikenleri ve kısa ömürlü oluşu dolayısıyla birçok teşbihe konu olan kırmızı gül, ateşe yahut ateş güle benzetilmiştir.⁷⁶

Divan şiirinde gülün sevgilinin yüzü ve yanağı ile de sıkı münasebeti vardır. Bazen gül bunlara; bazen de bunlar güle benzerler. Gerek koku gerekse renk bakımından çok güzel olan gül, daima tazedir.⁷⁷ Gül, pek çok beyitte ise çiçeklerin en değerlisi sayıldığı için sultan olarak anılmaktadır. Gül, güzelliğiyle ve kokusuyla Hz. Muhammed'e benzetildiği gibi, aynı zamanda beyaz eli dolayısıyla Hz. Musa; güzelliği ve gömleğinin yırtılmasına nispetle Hz. Yusuf; çiçeklerin sultanı olması yönüyle Hz. Süleyman ve Hz. İsa gibi peygamberler ile gül arasında da ilgi kurulmuştur.⁷⁸ Yine gül ile Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. İsa, Hz. Meryem, Hz. İbrahim, dört Halife, Hz. Hasan, Leyla, Mecnun ve Şirin arasında da münasebet kurulmuştur.⁷⁹ Gülün doğrudan olmayan bazı teşbihleri de söz konusudur. Bunlar daha çok tamlama şeklinde yapılan nitelemelerdir. Meselâ bahar "gül mevsimi" olarak isimlendirilmiştir.⁸⁰

⁷³ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 156. Pala, Divan şiirinde gül ile ilgili teşbih ve mecazların sonunun gelmeyeceğini vurgular.

⁷⁴ Ali Özmen, *16. Yüzyıl Şairlerinden Bâkî, Fuzûlî ve Hayâlî Bey Divanlarında Gül Mazmunu*, (Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi 2012), 171.

⁷⁵ Bkz. Özmen, *16. yüzyıl Şairlerinden Bâkî, Fuzûlî ve Hayâlî Bey Divanlarında Gül Mazmunu*, 92-93.

⁷⁶ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 142.

⁷⁷ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 155.

⁷⁸ Akgül, *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül*, 150.

⁷⁹ Bkz. Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansıma Biçimleri ve Anlam Çerçevesi*, 233-240.

⁸⁰ Bkz. Kurnaz, "Gül", 14: 220.

Gül, Divan edebiyatında çok zengin ve karmaşık bir mazmun ve imaj dünyasına sahipken, Tanzimat'tan sonra günümüze gelinceye kadar yeni dönem edebiyatında da önemini korumakla birlikte gelenektekine benzemeyen daha farklı alegorik ve sembolik değerler kazanmıştır. Mesela Divan şiirinde dünyevî veya tasavvufî sevgilinin sembolü olan gül, Tanzimat'ın ilk şairlerinden Namık Kemal'de siyasî bir kavram haline gelip millet ve bayrak sembolüne dönüşmüş, Süleyman Nazif vatanı gül bahçesine benzetmiş, Necip Fazıl'da gül acının sembolü, Karakoç'ta ise yeniden dirilişin sembolü olmuştur.⁸¹ Gülün temsil ettiği maddî-manevî varlıklar zamanla daha da genişlemiştir. Bilhassa seksenli yıllardan sonra Hz. Peygamber gül ile özdeşleştirilmiştir. Tarih boyunca gül, na'tlarda Hz. Peygamber'in remzi olarak kullanılmış ama bu hiçbir zaman bugünkü kadar abartılarak güle âdetâ bir sembol değeri yüklenmemiştir.⁸²

Gülün ve diğer çiçeklerin edebiyatta sembolize ettiği maddî-manevî varlıklar hakkında Yavuz Bayram tarafından yapılan bir çalışmanın sonuçları, aynı zamanda gül-Hz. Peygamber arasında kurulan münasebetin uydurma hadislerle ilgisi hakkında da fikir verici özelliktedir. Bayram, 15. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasında yaşamış olan Cem Sultan, Karamanlı Aynî, Necâtî, Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Taşlıcalı Yahyâ, Nâbî, Nedim ve Şeyh Gâlip gibi 26 divan şairinin Türkçe divanlarında yer alan 100.000'e yakın beyti taramıştır.⁸³ Bu eserlerde gül, % 17.56 *şahısları*, % 26.86 *uzuvları*, % 11.45 *soyut ve manevî kavramları*, % 30.51 *doğal ve kozmik öğeleri* ve % 13.62 *eyyâyı* temsil etmektedir. Gülün temsil ettiği *şahısların* ise % 72'si sevgili, güzel vb; % 10'u sultan, emîr, serdâr vb. devlet adamları; % 5.12'si ise Hz. Peygamber, Hz. Meryem, Leylâ, Mecnûn vb. dinî veya efsânevî şahıslardan ibarettir. Görüldüğü üzere Divan edebiyatında gülün Hz. Peygamber'i temsil etmesi diğer şahıslarla birlikte % 5 civarındadır. Gülün temsil ettiği *uzuvların* ise % 60'ı yanak, yüz; % 40'ı dudak, ağız, saç, göz vb.dir. *Soyut ve manevî kavramların* ise % 32'si cennet, cehennem,

⁸¹ Okay, *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine*, 113-114. Ayrıca bkz. Meliha Yıldırım Sarıkaya, "Peygamber Tasavvurundaki Değişimin Dile ve Edebiyata Yansıması: Na't-ı Şerîf Örneği", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14/1 (2014): 48.

⁸² Sarıkaya, "Peygamber Tasavvurundaki Değişimin Dile ve Edebiyata Yansıması", 48.

⁸³ Bayram, *Çiçeklerle Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansıma Biçimleri ve Anlam Çerçevesi*, (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2001).

zikir, nübüvvet, nûr, derviş; % 41'i ümit, tebessüm, ye's, mâtem, hikmet, cemâl, gönül; % 27'si şiir, söz, nükte, gazel, beyit vb.dir. *Doğal ve kozmik öğelerin* % 13'ü gül mevsimi, bahâr, bayram, yaz, kış vb; % 19'u tabiat olayları, tabiat unsurları vb.; % 29'u anâsır-ı erba'a, sabâ, soğuk, ateş, alev vb; % 06'sı güneş, ay, yıldız, dünya vb; % 33'ü bülbül (% 91) ve diğer hayvanlar (% 9)'dır. *Eşyanın* ise % 09'u ayna, tabak, sofrâ, kandil vb; % 36'sı kadehcâm, şarâbmey vb; % 21'i yatak, elbise vb; % 34'ü hançer, ok, kılıç, tâc, taht vb.dir.⁸⁴

Gül teşbih, teşhis, istiare, leff ü neşr, tenasüp, tezat, telmih, hüsn-i ta'lîl, bağdaştırma vs. gibi değişik yöntemler aracılığıyla soyut ve somut öğelerle ilişkilendirilmiştir. Gülün divan şiirindeki anlam çerçevesinin değişik vesilelerle; sevgili, Hz. Muhammed, din ve devlet büyükleri gibi “şahıslarla”; sevgilinin yanağı, yüzü ve dudağı gibi “uzuvlarla”; cennet, ümit, tebessüm, mutluluk, muhabbet, şiir gibi “olumlu ve soyut kavramlarla”; mevsim, bahar, nevrûz, şebnem, yıldızlar, bülbül gibi “doğal unsurlar”la ve süs, ayna, elbise, tâc gibi “eşya”yla ilişkilendirilmesine dayandığı söylenebilir.⁸⁵

Gül, divan şiirinde 2.245 beyit ve % 30.51'lik oranla en çok doğal ve kozmik unsurlarla ilişkilendirilmiştir. Bunlar arasında da en büyük pay 719 beyitle “bülbül”e aittir. Bu anlamda yaygınlaşmış diğer benzetme ve münasebetler; gül ile “mevsim, bahar, nevrûz, sabâ, soğuk, güneş, ay, yıldız” arasında kurulmuş olanlardır. Bunun dışında divan şairleri gül ile en çok insan uzuvları arasında münasebet kurmuşlardır. Bu anlamda da en önemli unsur, 1.299 beyitte gül ile ilişkilendirilmiş olan “sevgilinin yanağı ve yüzü” olmuştur. Diğer yaygın benzerlik ve münasebetler; “sevgilinin dudağı, ağzı, sînesi ve saçı” ile kurulmuştur. Bunlardan sonra gül, en çok 1.432 beyit ve % 17.56 oranla değişik şahıslarla ilişkilendirilmiştir. Bu anlamda dikkat çeken şahıs 714 beyitte gül ile

⁸⁴ Bayram, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, 212. Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Muhibbî, Nev'î, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî ve Zâtî Divanlarında gülün kullanımı hakkında yapılan diğer bir araştırma da benzer sonuçları göstermektedir. Bkz. Akgül, *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül*, 147-148. Akgül oran vermeksizin bu Divanlarda güle ilişkilendirilen maddî-manevî nesne ve kavramları da tespit etmeye çalışmıştır.

⁸⁵ Bayram, “Burdur'un ve Divanların Gülü”, 381; Bayram, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, 211-212.

ilişkilendirilen “sevgili”dir. “Güzel, sultân, Hz. Muhammed, Hz. Yûsuf” yaygın olan diğer benzerlik ve münasebetlerdir. Gül, divanları incelenen şairler tarafından 885 beyitte (% 13.62) değişik eşyâ ile ilişkilendirilmiştir. Divan şairleri, incelenen şiirlerinde 803 kez gül ile değişik soyut ve manevî kavram arasında bağlantı kurmuşlardır. Bunlar içinde en çok ilgiyi çeken; “cennet, ümit, tebessüm” gibi olumlu kavramlardır.⁸⁶

Buna göre Divan edebiyatında Hz. Peygamber’le birlikte çok sayıda maddî-manevî varlık ve kavramla gül arasında münasebet kurulmuştur. Oranlar dikkate alındığında Resûlullah’la gül arasındaki ilişkinin son derece az kaldığını söyleyebiliriz. Zira gül % 17.56 oranla 1432 beyitte şahıslarla ilişkilendirilmiştir. Bunun yarısı (714 beyit) sadece sevgili ile ilgilidir. Kalan yarısı ise Hz. Peygamber’le birlikte diğer peygamberleri, tarihî ve efsanevî şahısları ihtiva etmektedir. Yani diğer şahıslarla gül arasında benzerlik kurulduğu gibi Resûl-i Ekrem ile de kurulmuş olup bunun tek sebebinin uydurma rivayetler olduğunu söylemek mümkün değildir.

Divan edebiyatında gülün en çok kırmızı, sonra beyaz ve oldukça az olmak üzere sarı rengi kullanılmıştır.⁸⁷ Yavuz’un ele aldığı dönem ve eserler dikkate alındığında gülün renginden bahseden beyitlerin % 80’i kırmızı gül, % 15’i beyaz gül, %5’i de sarı gül üzerinedir.⁸⁸ Gülün klasik Türk şiirine yansıyan bitkisel özellikleri ise renkli oluşu (% 39), tazeliği (% 20), güzelliği (% 14), güzel kokulu olması (% 13), hassas ve nazlı oluşu (% 6), tac yapraklarının kıvrım kıvrım olması (% 5) ve tac yapraklarının lezzetli oluşu (% 1)dir.⁸⁹

Burada işaret etmek istediğimiz bir husus da, edebiyatta gülle birlikte ele alınan çiçeklerin rivayetlerde geçenlerle sınırlı olmadığı ve edebiyatta kullanılan çiçeklerle rivayetler arasında bir münasebetin açık bir şekilde mevcut olmamasıdır. Mesela hakkında hiçbir rivayet bulunmayan lâle, gülden sonra en fazla yer alan çiçektir. Bayram’ın tespitlerine göre klasik Türk şiirinde isimleri bizzat zikredilmek suretiyle

⁸⁶ Bkz. Bayram, “Burdur’un ve Divanların Gülü”, 383-384.

⁸⁷ Bkz. Bayram, “Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansıma Biçimleri ve Anlam Çerçevesi”, 136-138.

⁸⁸ Bayram, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, 211. Dipnot.

⁸⁹ Bayram, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili- Çiçekler”, 211.

geçen 28 çiçekten bazılarının 26 eserde geçme sayıları şöyledir: Gül: 6206; lâle: 1019; sümbül: 709; nergis: 487; yasemin: 348; menekşe: 286; reyhan: 161; sûsen: 105; karanfil: 43; za‘ferân: 33; mercanköşk: 1 defa geçmektedir. Bayram’ın değerlendirmesini yaptığı 22 çiçeğin toplamı ise 9684’dür. Buna göre gülün ezici çoğunluğu görülmektedir. Mercanköşk yok denecek kadardır. Uydurma rivayetlerde ise mercanköşk oldukça fazla zikredilen bir çiçektir. Reyhan ve za‘ferân ise sahih hadislerde de yer almasına rağmen edebiyatta o oranda yer bulamamıştır.

Klasik Türk şiirinde en çok dikkat çeken çiçek, tartışmasız gül olmuştur. Gülден sonra divan şairlerinin en çok kullandıkları çiçekse lâledir. Sümbül, nergis, yâsemin ve menekşe de klasik Türk şiirinde oldukça sık kullanılan çiçeklerdendir. Daha sonra reyhân, sûsen, erguvân, karanfil, nilüfer, şebboy, za‘ferân ve zambak gelmektedir. Buhur-ı Meryem, leylâk ve mercanköşk gibi çiçeklerin geçtiği beyitler ise istisna derecesinde azdır.⁹⁰

5. Edebiyatta Hz. Peygamber-Gül İlişkisinin Mevzû Hadislerle Münasebeti

Edebiyatta gülle Hz. Peygamber arasında kurulan münasebetin sebebi gül hakkındaki uydurma rivayetler olabilir mi? Bu rivayetlerin edebiyata yansımaları nasıldır? Uydurma hadislerden edebî eserlerde nasıl söz edilmektedir? Bu sorulara bu makale sınırları içinde kesin olarak cevap vermek mümkün olmamakla birlikte burada bazı hususlara işaret etmek istiyoruz.

Kur’an’da gülün renginden kıyamet münasebetiyle bahsedildiği, sahih hadislerde ise gülden hiç bahsedilmediği yukarıda geçmişti. Bunun sebebinin Arap yarımadasında gülün yetişmemesi olduğu düşünülebilir.

Gül ile Hz. Peygamber arasında kurulan irtibatın sebebi, “Habîbullah” olan Hz. Peygamber’in, sevgiyi ve sevgiliyi temsilinden dolayı tasavvufta ve edebiyatta güle yapılan bol miktarda teşbih ve temsillerdir. Edebiyatta söz konusu uydurma hadislerden bağımsız olarak gülün “güzel”liği temsil ettiği görülmektedir. Bu anlayışın geniş bir alanda görülmesi dikkat çekicidir. Meselâ gülden bahsetmeyen bir hayli kitap

⁹⁰ Bayram, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili- Çiçekler”, 217-218.

adında gül kelimesinin yer aldığını görüyoruz. *Gülistan*, *Gülzâr*, *Gülşen*, *Ravza*, *Riyâz* gibi eser isimleri mevcuttur. İranlı büyük şair Şîrâzî'nin (ö. 691/1292) iki büyük eseri *Bostan* ve *Gülistan* adlarını taşımaktadır. Bu isimler, bu kitaplarda gül bahçelerindekilere benzer güzellikler bulunduğu anlamına gelmektedir.⁹¹

Edebiyatta gül yoğun bir şekilde kullanılırken hakkında sahih rivayetler bulunduğu halde misk çok kullanılmamıştır. Yine edebiyatta gülle birlikte diğer çiçekler de birçok sembolik anlam taşımaktadır. Reyhan ve za'ferân gibi sahih hadislerde geçen çiçeklerle sadece mevzû rivayetlerde bahsedilen çiçeklerin edebiyat ve tasavvufta ele alınma oranları arasında bir tenasüpten söz edilememektedir.

Edebiyatta gül ile Resûlullah arasındaki münasebetin mezkûr rivayetlere dayandığını düşünmek ilk bakışta doğaldır. Ancak bu hususta ayrıntılı bir araştırma görebildiğimiz kadarıyla mevcut değildir. Bünyamin Erul, Hz. Peygamber hakkındaki uydurma rivayetler münasebetiyle Hz. Peygamber'e sevgi ve aşkla dolu gönüllerin, ondan söz ederken şiirlerinde, naatlarında, kasidelerinde, bazı sanatçıların hilyelerde veya resimlerde onu genellikle kırmızı gül ile ifade ve temsil ettiklerini söylemektedir. O, Kutlu Doğum programlarının ambleminin de Resûl-i Ekrem'i sembolize eden kırmızı gül olduğunu, bunların sadece Peygamber sevgisinin bir sonucu olup olmadığını bilinemediğini, bununla birlikte bu konuda uydurulan bazı rivayetlerin etkisinin olduğunu belirtmektedir.⁹²

Tuzcu ise gülün yaratılışı hakkındaki rivayetlere dayanan inanışların Türk-İslâm Edebiyatında Hz. Peygamber'e gül remzinin verilmesiyle müşahhaslaşmasında ve halk arasında gülün kokusunu Hz. Peygamber'den aldığı inancının kökleşmesinde büyük rol oynadığını, Türk-İslâm Edebiyatında mevzû rivayetlerde yer alan imgelerin hüsn-i ta'lîl sanatı ile anlatıldığını, bu mecazın avam tabakada gerçek olarak

⁹¹ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 86.

⁹² Bünyamin Erul, "Uydurma Rivayetlerde Peygamber Tasavvuru", *İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri* (2001-Kutlu Doğum Sempozyumu, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 427.

algılandığını belirtmektedir.⁹³ Tuzcu, gülün Hz. Peygamber'in terinden yaratıldığına dair uydurma rivayetleri ise, Hz. Peygamber'in teri ve kokusu ile ilgili sahih rivayetlerin bir sonucu olarak değerlendirmekte ve Hz. Peygamber'in güzel koku kullanma sünnetinin ilk dönemde onun terinin güzel koktuğu düşüncesini, daha sonra da Hz. Peygamber'in terinden gülün yaratılması ve kokusunu da onun terinden alması tasavvurunu doğuran bir sürecin yaşandığını ileri sürmektedir.⁹⁴

Edebiyatta sadece gülün değil, başka birçok nesne ve mefhumun kullanılmış olması, bunların bazıları hakkında hiçbir rivayetin olmaması, mesela Hz. Peygamber'in bülbül ile ilişkilendirilmesi de gül hakkındaki mevzû hadisleri anlama açısından dikkate alınması gerekmektedir. Bu ilişki bazen gül münasebetiyle veya gül ile birlikte yapılmaktadır. Bütün klasik Doğu edebiyatlarında olduğu gibi Divan edebiyatında da gül bülbülle birlikte aşığı ve sevgiliyi temsil etmektedir.⁹⁵ Hakkında sahih veya uydurma hiçbir rivayet bulunmayan bülbül ve lâlenin edebiyatta yer almasını bu açıdan anlamlı bularak üzerinde durmak istiyoruz.

a. Gül-Bülbül-Hz. Peygamber İlişkisi

Bülbülün güle aşkı, dünyanın her yerinde kabul edilen edebî veya efsanevî bir kabuldür. Ortaçağda yaygınlık kazanan gül-bülbül hikâyeleri kaynağının İran Edebiyatı olduğu düşünülmektedir. İran ve Arap edebiyatları Emevî-Abbâsî döneminde birbirini etkilemiştir. Bu dönem Arap şiiri Kuzey Afrika ve Sicilya yoluyla Endülüs Emevîleri'ne geçerek İspanya coğrafyasında yeni motifler kazanırken İran şiirine has özellikleri ve bu arada gül ve bülbül konusunu da İspanya'ya taşımıştır.⁹⁶ *Gül ü Bülbül* adıyla yazılan birçok edebî eser mevcuttur.

⁹³ Recep Tuzcu, "Hz. Peygamber'in Teri ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/1 (2010): 185-186.

⁹⁴ Tuzcu, "Hz. Peygamber'in Teri ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", 185-186.

⁹⁵ Kurnaz, "Gül", 14: 220.

⁹⁶ Bkz. Mustafa Özcan, "Gül ü Bülbül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14: 222; Nilüfer Tanç, "Rifâî'den Oscar Wilde'a Gül ve Bülbül", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 15/39 (2009): 974. Tanç bu makalesinde Rifâî'nin Bülbülname mesnevisiyle Oscar Wilde (1854-1900)'ın Bülbül ile Gül (The Nightingale and the Rose) hikâyesini metinlerarasılık bağlamında karşılaştırarak ortaklık, benzerlik ve farklılıklarını tespit

Gül ile bülbülün aşkı daha sonraları yeni sembollere kapı açmış, gül ve bülbülden her biri başka varlık veya mefhumların sembolü olmuştur. Meselâ, Yunus Emre gül-bülbül hikâyelerinden yararlanarak bunları istiare ve telmihlerde kullanmıştır. O bazen kendini bülbüle, Hz. Peygamber'i veya Allah'ı güle benzetmiş veya ilahî gerçekleri bir gül bahçesine benzeterek kendisini de bu bahçenin bülbülü olarak vasıflandırmıştır.⁹⁷ Gül ma'sûk ise bülbül âşıktır, gül Allâh ise bülbül kuldur, gül Resûl-i Ekrem ise bülbül mü'mindir, gül mazmûn ise bülbül şâirdir.⁹⁸ Görüldüğü üzere gülün anlam dünyası zamanla genişlediği gibi, bülbülün sembolik anlamına da zamanla yenileri eklenmiş, gül ile birlikte kullanıldığında bazen biri diğerinin anlam dünyasını temsil edebilmiştir.

Edebiyatta Hz. Peygamber-gül veya gül-Hz. Peygamber ilişkisinin en önemli unsurlarından biri olan bülbül, kültür ve edebiyatımızda güle yakın bir değere sahiptir ve gül ile birlikte Divan şiirinin vazgeçilmez mazmunlarından birisidir.⁹⁹ Bu mazmunda bülbül, bütün ömrü ve varlığını sevgilisine adanmış âşığı sembolize eder. Tasavvufta ise bülbül, "can" ve "ruh"u temsil eder. Gül-bülbül mazmunu, Hz. Peygamber'i konu alan şiirlerde de kullanılır. Yani bülbül bir "gül", "gül-i rânâ", "gülistan sultanı" ve "güllerin efendisi" olan Hz. Peygamber'e âşıktır. Hz. Peygamber'in önde gelen vasıflarından biri olan "Habîbullah" ve "Halîlullah" anlayışıyla konuya yaklaşan bazı şairler, kimi zaman açıkça, kimi zaman da gülü söylemeden bülbül-gül ilişkisi içinde Hz. Peygamber'e telmihte bulunmuşlardır.¹⁰⁰

etmeye çalışmak suretiyle insanlık âleminin ortak konusu olan "gül-bülbül" ün farklı çağ, coğrafya ve kültürler içinde kazandığı yeni "okuma biçimleri"ni ortaya koymaya gayret etmiştir.

⁹⁷ Çukurlu, "Yunus Emre Divanı'nda Gül Etrafında Oluşturulan Teşbihler", 33.

⁹⁸ Abdülkadir Dağlar, "Mazmûn Gülünün Mazmûnuna Bülbül Olmak", *Sûfi Araştırmaları* 8/15 (Kış-2017): 25.

⁹⁹ Bkz. Kemikli, Bilal, "Güle Ayna Tutmak ya da Bülbülün Gül Tasavvuru", *Gül Kitabı- Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Editör: Bilal Kemikli-Selami Turan, (Isparta: Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010), 287-288; Çetişli, "Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hz. Peygamber ve Gül", 360-361. Bayram'ın tespitine göre divanlarda geçen hayvanların % 91'ini bülbül oluşturmaktadır. Bayram, "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili- Çiçekler", 217.

¹⁰⁰ Çetişli, "Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hz. Peygamber ve Gül", 360-361.

Zamanla bülbül-gül ilişkisi belli bir değişikliğe uğramış ve Hz. Peygamber aşkıyla yanan şairler kendilerini de bülbüle benzetmişlerdir.¹⁰¹ Bazı şairler ise Hz. Peygamber'i bülbüle benzetmişlerdir. Çünkü o, "Resûlullah" olarak İslâm'ı hem âyet ve hem de hadislerle en güzel biçimde ümmetine tebliğ ederek "vahdet bağı"nın bülbülü olmuştur.¹⁰²

Gül ve bülbül temasının izlerine Anadolu'da 13. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. Mevlânâ'ya (ö. 672/1273) ait olduğu belirtilen *Bülbül-nâme* adlı 55 beyitten ibaret ve Farsça bir mesnevî, Anadolu'da yazılan ilk gül-bülbül konulu eserdir. Yine aynı yüzyılda yazıldığı sanılan, fakat yazarı belli olmayan *Hikâye-i Bülbül-nâme* adlı bir eserin varlığından da söz edilmektedir. 12. yüzyılda Attar'ın (ö. 618/1221) *Bülbül-nâme*'si ile bu gelenek başlamış; en güzel hikâyeyi de Kara Fazlî'nin (ö. 1562) yazdığı kabul edilmiştir.¹⁰³

Edebiyatta daha çok gülle birlikte kullanılan ve çok farklı sembolik anlamlara sahip olan bülbülün bu anlamları kazanmasında sahih veya uydurma herhangi bir rivayet söz konusu değildir ve bülbülün Türk-İslâm edebiyatında kullanılması oldukça geç dönemlere aittir. Hz. Peygamber-gül veya gül-Hz. Peygamber ilişkisinin neredeyse vazgeçilmez bir parçası olan bülbül hakkında hiçbir mevzû hadis yoktur. Ancak erken dönem eserlerinde göremediğimiz bir uydurma rivayete göre Nemrut tarafından ateşe atılan Hz. İbrahim'in önünde saf bağlayan kuşlardan birisi de bülbüldür ve onunla birlikte kendisini ateşe bırakmıştır. Allah bu hareketi nedeniyle onu mükâfatlandırmak istemiş ve Cebrail vasıtasıyla ne dilediğini sormuştur. O da Allah'ın bin isminden yüzünü bildiğini, kalan dokuz yüzünü de bilmek istediğini söylemiş ve Allah ona bütün isimlerini öğretmiştir. Bülbül kıyamete kadar güzel sesiyle Allah'ın isimlerini

¹⁰¹ Çetişli, "Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hz. Peygamber ve Gül", 360-361.

¹⁰² Çetişli, "Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hz. Peygamber ve Gül", 363.

¹⁰³ Bu hususta bkz. Akgül, *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül*, 55; Öztekin, "Eski Türk Edebiyatında Gül", 26. Türkçede bülbülün güle aşkının en iyi anlatıldığı eser olan Kara Fazlî'nin *Gül ü Bülbül*'ünün geniş bir tanıtımı için bkz. Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 135-140.

haykırmaya devam etmektedir.¹⁰⁴ Buna benzer sonraki dönemlere ait başka anlatımların olması da mümkündür.

b. Lâlenin Sembolik Anlamı

Hakkında herhangi bir sahih veya uydurma hadise rastlamadığımız fakat edebiyatta Hz. Peygamber’le veya Hz. Peygamber-Allah münasebetiyle güle göre daha sonraki dönemlerde sembol olarak kullanılan bir çiçek de lâledir. Hakkında herhangi bir uydurma rivayet bulunmamasına rağmen bülbül gibi lâlenin de sembolik değeri oldukça geniş bir etki alanına sahip olmuştur. Buradan hareketle güle ilgili rivayetlerin gülün sembolik değerine müessir olan tek unsur olmadığını söylemek mümkündür.

Lâlenin güle göre Türkler tarafından daha erken bir dönemde bilindiği ve bazı sembolik anlamları bulunduğu söylenebilir. Ayvazoğlu’nun bildirdiğine göre; ilk lâleler muhtemelen Orta Asya’da Tiyeşan/Tanrı dağlarının kuzey yamaçlarında ortaya çıktı. Çetin kış şartlarının yaşandığı bu bölgede, göçebe Türkler baharı müjdeleyen bu çiçeği çok sevdiler ve ona özel anlamlar yüklediler. Kazakistan’da yapılan arkeolojik kazılarda bulunan ve M.Ö. 2. ve 3. Yüzyıllara ait mezarlardan çıkarılan ve süs eşyası olarak kullanıldığı anlaşılan altın plakalar üzerindeki lâle motifleri, bu çiçeğin Türklerin hayatına çok erken girdiğini göstermektedir. Kazakistan Devlet Sanat Müzesi’nde sergilenen gümüş bir kemer tokasıyla bir çift küpede de, aşkı, mutluluğu, baharın güzelliğini ve sevinci temsil eden lâle motifleri vardır. Yurt adlı Türk çadırlarındaki dekoratif örtülerde ve keçelerde de lâle motiflerinin yer aldığı görülür.¹⁰⁵ Zamanla İsfahan, Şiraz, Bağdat, Semerkant gibi parlak medeniyet merkezlerinin bahçelerini süsleyerek ortak kültürün malı haline gelen lâle, İran şiirinde önce Hayyâm, Hâfız ve Sâdî gibi şairlerin gazel ve rubâilerinde yer aldı.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Tanç, “Rifâî’den Oscar Wilde’a Gül ve Bülbül”, 970. (Ömür Ceylan, *Kuşlar Dîvânı Osmanlı Şiir Kuşları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007, s. 64’den naklen)

¹⁰⁵ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 159.

¹⁰⁶ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 160. Ayvazoğlu’nun ayrıca *Ateş Çiçeği Lâle* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 2003) adlı bir eseri vardır.

Lâle 15. Yüzyılda klasik Türk şiirinin en önemli çiçeklerinden biri haline gelmiştir. Renginden dolayı kan, mum, şarap, yanak ve yara gibi unsurların, şeklinden dolayı da genellikle kadehin benzetilene olarak kullanılmıştır.¹⁰⁷ 16. Yüzyılda ıslah çalışmaları yapılarak kültür yoluyla yeni türleri elde edilmeye başlanan lâle, gülle amansız bir rekabete girişmiştir.¹⁰⁸ Özellikle “lâle” kelimesini oluşturan harflerin “Allah” lafzındaki harflerle aynı olması ve her ikisinin ebced hesabıyla 66 sayısını vermesi, yine lâlenin tersinden okunduğunda “hilal” kelimesinin oluşması, hilalin ise İslâmiyet’i simgelemesi; lâle bir kök ve çiçekten oluştuğu için tevhidin remzi olması ona karşı ilgiyi artırmıştır. Lâle özellikle III. Ahmed döneminde ve Sadrazam Damad İbrahim Paşa’nın hâmilliğinde hiçbir dönemde rastlanmayan bir ilgi gördü. İfade ettiği maddî ve manevî boyutundan dolayı lâle aynen gül gibi itina ile yetiştirilmiş, ıslah edilerek yeni türleri elde edilmiş, belli bir dönemde değeri öyle artmıştır ki “çiçeklerin şahı” olarak nitelendirilen gülün yerine geçmiştir.¹⁰⁹

Çiçekler içinde lâle ebced hesabıyla Allah kelimesiyle aynı sayı değerine sahip olması sebebiyle Lâfzatullah’ın sayı değerini sembolize etmek için kullanılmıştır.¹¹⁰ Lâlenin yazıldığı harflerle Allah ve hilâl kelimelerinin de yazılabildiği fark edildikten sonra lâleyi âdeta kutsallaştıran Türkler, eşyalarına bir çeşit koruyucu uğur olarak lâle motifi işlemişlerdir.¹¹¹ Lâle, zamanla kazandığı dinî anlamı dolayısıyla cami, çeşme, mezar gibi yapılarda süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. Askerlerin savaşa giderken giydikleri elbiselere, kullandıkları zırhlara ve silahlara da zaman zaman lâle motifleri işlenmiştir.¹¹²

¹⁰⁷ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 163.

¹⁰⁸ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 164.

¹⁰⁹ Kartal, “Klasik Türk Şiirinde Gülün Kullanımı ve Rüyada Görülüş Şekline Göre Yorumu”, 170.

¹¹⁰ Mehmet Necmettin Bardakçı, “Türk Tasavvuf Kültüründe Gül Sembolü Üzerine Bazı Düşünceler”, 109-110.

¹¹¹ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 165.

¹¹² Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 166. Ayvazoğlu lâlenin Avrupa’ya geçişi, edebiyat ve eğlencede, çinide ve bahçe sanatında nasıl yer aldığına da genişçe yer vermiştir. Bkz. Ayvazoğlu, *a.g.e.*, 170-222.

Gül gibi zamanla lâlenin de sembolik anlamları artmıştır. Bayram'ın tespitlerine göre gülden sonra en çok kullanılan ikinci çiçek olan lâle muhtelif varlık ve kavramla ilişkilendirilmesi şöyle bir tablo ortaya koymaktadır: *Şabıslar* % 11.98; *uzuvlar* %53.83; *doğal ve kozmik unsurlar* % 08.40; *esyâ* % 23.29; soyut kavramlar % 02.68 şeklindedir.¹¹³ Lâle güle göre doğal ve kozmik unsurlarla son derece az ilişkilendirilmesine rağmen uzuvları temsilinde yarıdan fazlayı geçmiş durumdadır. Lâle, hakkında hiçbir rivayet bulunmamasına rağmen zamanla dinî bir sembole dönüşmüştür. Lâlenin edebiyatta elde ettiği bu konumun, gülün serüveninin bir benzeri olduğunu düşünüyoruz. Eğer bu telakkî erken dönemde oluşsaydı, gül hakkında olduğu gibi lâle hakkındaki düşüncelerin de hadisleşmesi mümkün olacaktı. Gül de toplumdaki temsil ettiği değer ve anlam dünyasına göre kullanılmıştır. Bununla birlikte sonraki dönemlerde rivayetler bu telakkiyi takviye etmiştir.

Edebiyatta gülle birlikte diğer çiçekler de birçok maddî ve manevî nesne ve mefhumları temsil etmiştir. Meselâ, reyhan (fesleğen), Divan şiirinde kokusu ve şekli itibarıyla ele alınır. Sevgilinin saçı reyhana benzer.¹¹⁴ Sümbül ise sevgilinin saçlarıyla ilgili olarak ele alınır ve Divan şiirinin sık rastlanan çiçeklerinden biridir. Hatta sevgilinin saçını kıskanır ve ona özenir. Sümbül ile gül, hemen çok zaman birlikte bulunur.¹¹⁵ Gül dışında başka çiçekler de az da olsa Hz. Peygamber'le irtibatlandırılmıştır. Mesela IV. Mehmet devrinde yaşamış olan ve çiçek yetiştirmek ve yeni türler elde etmekle meşgul olan Eyüplü Veli Efendi elde ettiği on dokuz nergis türünden birinin adını "*Nûr-ı Muhammedî*" olarak isimlendirmiştir.¹¹⁶

Gül gibi mercanköşk, menekşe, nergis, reyhan, zambak gibi diğer bazı çiçekler hakkında da hadisler uydurulmuştur. Uydurma rivayetlerde yer alan çiçeklerle birlikte diğer çiçeklerin de edebiyatta yoğun kullanılması, bunun doğrudan rivayetlerin sonucu olmadığı ihtimalini güçlendirmektedir. Ayrıca görebildiğimiz kadıyla edebiyatta gül

¹¹³ Bayram, "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", 213.

¹¹⁴ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 329.

¹¹⁵ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 362.

¹¹⁶ Bkz. Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 229.

dışındaki çiçeklerin kullanımlarında bu çiçeklerle ilgili rivayetlerle bir irtibatın kurulmaması da dikkat çekicidir. Meselâ, Bayram'ın yer verdiği bilgiye göre menekşenin divan şairlerinin dikkatini çeken bitkisel özellikleri; kısa boylu ve taç yapraklarının yere eğik olması, taç yapraklarının küçük ve kıvrımlı şekli, güzel kokulu olması, renkli görüntüsü, çiçeklerini ilkbaharda açması ve zor şartlara karşı dayanıklı olmasıdır. Bu özellikleri, menekşenin klasik Türk şiirinde sevgilinin saçı, zülfü, kâkülü ve âşık için temel bir benzerlik ögesi olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur.¹¹⁷ Sahih hadislerde de zikredilen reyhân, (fesleğen) Klasik Türk şiirinde çokça kullanılan çiçeklerden biridir ve daha çok kuvvetli ve güzel kokulu olması açısından değerlendirilmiştir. Bu özelliği, reyhânın sevgilinin başta saçı ve zülfü olmak üzere hattı, kâkülü ve perçemiyle ilişkilendirilmesine sebep olmuştur.¹¹⁸ Yine sahih hadislerde de sözü edilen za'ferân (safran) ise Klasik Türk şiirinde az rastlanan çiçeklerdendir.¹¹⁹ Ancak bu çiçekler Arap ve İran edebiyatında Türk edebiyatına göre çok kullanılıyor olabilir. Şu da ilginç bir sonuçtur: taranan yüz bin civarındaki beytin sadece birinde tespit edilen mercanköşk, şeklinden ötürü tesbîh-hân/tesbih çeken bir şahıs gibi tasavvur edilmiştir.¹²⁰ Hâlbuki mercanköşk, bilhassa Şîî kaynaklarda hakkında çok sayıda uydurma rivayet bulunan çiçeklerden birisidir.

6. Edebiyatta Uydurma Hadislere Yapılan Referanslar

Yukarıda genel olarak Hz. Peygamber'in güle benzetildiği durumlarda konuyla ilgili uydurma rivayetlere atıf veya telmihte bulunulmadığını, gülün Hz. Peygamber'e benzetildiğinde ise uydurma hadislerle doğrudan veya dolaylı olarak işaretle bulunulduğunu ifade etmiştik. Sonraki dönem kaynaklarında Hz. Peygamber-gül, gül-Hz. Peygamber ilişkisi veya gülle Hz. Peygamber'in aynileşmesinden sonra ise mezkûr rivayetlere atıfların çoğaldığı görülmektedir.

Edebiyat ve tasavvufî eserlerde istisnası olmakla birlikte gülle alakalı rivayetlerden söz edilirken bunların sıhhat durumlarına ve

¹¹⁷ Bayram, "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", 215.

¹¹⁸ Bayram, "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", 215.

¹¹⁹ Bayram, "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", 216.

¹²⁰ Bayram, "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", 216.

kaynaklarına işaret edilmemiştir. Bu eserlerin son zamanlardaki tahkiki neşirlerinde de bu husus genelde devam etmektedir. Edebiyat literatüründe rivayetlerin sahih, hasen, zayıf gibi farklı derecedeki sıhhat durumları söz konusu edilmemiş, hatta sahih veya uydurma oldukları hakkında da bir açıklama yapılmamıştır. Bu durumun tasavvuf ve edebiyat dışındaki eserlerde de geçerli olduğu söylenebilir.

Edebiyatla ilgili son dönemde kaleme alınan bazı makale ve kitaplarda Hz. Peygamber'in en sevdiği çiçeğin gül olduğundan ve gül kokusunu çok sevdiğinden söz edilmektedir.¹²¹ Ancak bu bilgi herhangi bir kaynağa dayandırılmamaktadır. Bu malûmatın ilk hangi kaynakta geçtiğini tespit edemedik. Bunun İran edebiyatına dayanma ihtimalini güçlü görüyoruz. Çünkü erken dönem Şîi ve sonraki dönem bazı Sünnî eserlerde bu anlamda bir rivayetten bahsedilmektedir.

Diğer önemli bir nokta da rivayet döneminde -mevzû da olsa- isnadlı herhangi bir eserde göremediğimiz bazı rivayetlerin edebiyat kaynaklarında mevcudiyetidir. Bunların bir kısmı tercümeyle dayanmakta, bazıları da yorumla oluşmuş ifadeler veya tamamen yeniden inşa edilmiş metinlerdir. Aynı husus tasavvuf kaynakları için de söz konusudur.

Türk-İslâm edebiyatında, gül hakkındaki uydurma hadislerin tamamına değil, sadece az sayıda bir kısmına yer verilmektedir. Bunlardan biri Allah'ın gülü cemâlinden/ihtişamından yarattığına dair uzun bir rivayetin sadece “kırmızı gülün Allah'ın ihtişamının tezahürü” olduğu kısmından ibarettir. Bu rivayeti daha çok İranlı şair ve mutasavvıf Rûzbihân Baklî'nin (ö. 606/1209) kullandığı anlaşılmaktadır.¹²² Bunun edebiyata tasavvuftan geçtiğini, tasavvufta vahdet-i vücud ve Allah'ın

¹²¹ Ayvazoğlu, “Türk Edebiyatında Gül'ün Yeri ve Hz. Peygamber ile İlgisi”, 111. Ayvazoğlu'ndan bu bilgiyi ona nispet ederek başkaları da aktarmaktadır. Bkz. Nurcan Sertyüz, *16. Yüzyıl Tezvinatımızda Gül (Tezhibte-Çinide)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi 1998), 40. Resûlullah'ın gülü çok sevdiğini Muharrem Yıldız da ifade etmektedir. Bkz. Yıldız, “Türk-İslam Kültüründe Gül Algısı”, 27. Geniş bilgi için bkz. Sabri Çap, “Tasavvufta Gül Sembolü ve Gül ile İlgili Telakkinin Oluşmasında Rivayetlerin Rolü”, Yayımlanmamış Makale.

¹²² Bkz. Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 135; Kartal, “Klasik Türk Şiirinde “Gülün Kullanımı ve Rüyada Görülüş Şekline Göre Yorumu”, 163; Öztekin, “Eski Türk Edebiyatında Gül”, 22; Ali Yıldırım, “Renk Simgeçiliği ve Şeyh Gâlib'in Üç Rengi” *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi* 18/72 (2006): 10, 138.

cemâl sıfatlarının tecellisi anlayışının bu düşünceyi beslediğini söyleyebiliriz. Bu açıdan tasavvuf ve edebiyatın gülle ilgili mevzû rivayetlerin yaygınlaşmasında, yeni anlam kazanmasında ve yorumlanmasında karşılıklı olarak birbirini etkilediğini belirtmeliyiz. Tasavvufta olduğu gibi, kırmızı gül koklayanın Resûlullah'a salavât getirmesi tavsiyesiyle ilgili rivayet de “gül koklamak sevaptır” şeklinde hükme dönüştürülerek nakledilmiştir.¹²³

Türk-İslâm edebiyatında gülün yaratılışı veya diğer özellikleri hakkındaki uydurma rivayetlere doğrudan veya dolaylı çok atıfta bulunulmamasının önemli bir sebebi, edebî eserlerde genel olarak hadise çok yer verilmemesidir. Nitekim yapılan bir araştırmaya göre Divanlarda çok fazla hadisin nakledilmediği görülmektedir. Divanlarında Yunus Emre 14, Necâtî Bey 8, Hayâlî Bey 8, Sun‘ullah-ı Gaybî 7, Hulûsî Efendi 7, Nakşî 6, Ahmed Paşa 5 ve Şeyh Galib 3 hadise yer vermiştir. Bunlardan tasavvufî kimlikli olanların daha fazla hadis iktibası yaptığını söylemek de mümkün değildir. Yunus Emre istisna edilirse tasavvufî kimlikleri olmamasına rağmen Necâtî Bey ve Hayâlî'nin mutasavvıf şairlerden Gaybî, Nakşî, Hulûsî Efendi ve Şeyh Galib'den daha fazla hadis iktibasında buldukları anlaşılmaktadır.¹²⁴

Edebiyat araştırmalarında bazen konuyla ilgili rivayetlerin naklinde hadis ilminin hassasiyetlerine riayet edilmediği görülmektedir. Hatta kudsî hadisler Allah'a nispet edilmesinden dolayı âyet olarak telakki edilebilmektedir. Mesela, Arif Nihat Asya'nın eserlerinde gülü kullanması hakkında bilgi verilirken “*Bu bakımdan denilebilir ki Cenâb-ı Hakke'nin ‘Sen olmasaydın Yâ Muhammed! eflâkı yaratmazdım’ âyetinden hareketle ‘gül’ Hz. Peygamber'dir*” denilmiştir.¹²⁵ Sözün Allah'a nispet edilmesinden hareketle bunun âyet olduğu düşünülmüştür. Hâlbuki referans verilen ifade

¹²³ Bkz. Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 147; Yıldız, “Türk-İslam Kültüründe Gül Algısı”, 27-28; Kurnaz, “Gül”, 14: 220.

¹²⁴ Güngör, “Türk-İslam Edebiyatının Kaynağı Olarak Hadisler”, 209.

¹²⁵ Bkz. Melek Çetin, “Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Gül İmgesi” (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2013), 275.

uydurma bir hadistir, hatta hadis ilmi açısından isnadı olmadığından dolayı uydurma hadis seviyesine bile ulaşmamaktadır.¹²⁶

Gül, tasavvuf ve edebiyatla birlikte resim, mimârî, musikî, çini, seramik, tezyinât, minyatür, ebru ve tezhib gibi her türlü sanatta Hz. Peygamber'in sembolü olarak farklı şekillerde kullanılmıştır. Çelebi Mehmed (ö. 824/1421), Fatih (ö. 886/1481), I. Mahmud (ö. 1168/1754) gibi Osmanlı Padişahları ile birlikte birçok şahsın elinde gül tutan portreleri mevcuttur.¹²⁷ Türk süsleme sanatlarının vazgeçilmez motiflerinden biri olarak gül dinî ve metafizik anlamları dolayısıyla bezeme sanatının her dalında kullanılmıştır. Tavan göbekleriyle taş oymacılığında, çini, seramik, duvar resimleri ve kumaşlarda, kitap ciltleri ve tezhiplerinde, mezar taşlarında güller önemli bir yer tutar. Kur'an'daki hizib, secde ve aşır işaretlerine de gül adı verilir. Yazma mushafalarda sayfaların kenarına ve gerekli yerlere tezhipte yapılan gül şeklindeki motiflerden aşır-ı şerifleri gösterenlere "aşır gülü", cüz başlarını gösterenlere "cüz gülü", hizipleri belirtmek için konulanlara "hizip gülü", secde âyetlerini belirtenlere de "secde gülü" denilmektedir.¹²⁸ Hz. Peygamber ve gül sevgisi ve gül ile Hz. Peygamber arasındaki yakın ilişki sebebiyle, gül şeklinde Hilye-i şerifler yapılmış ve bunlara *Gül-i Muhammedî* veya *Verd-i Muhammedî* adı verilmiştir. Bu Hilye-i şeriflerde dal ve yapraklar ortasında açılmış tek gülün üzerinde Muhammed yazısı, yapraklarda Ali, Hasan, Hüseyin, Fâtıma (âl-i abâ) ve aşere-i mübeşşere yer almıştır.¹²⁹

¹²⁶ Aclûnî Sağânî'nin bu sözün mevzû olduğunu söylediğini belirtir ve "bana göre hadis olmamakla birlikte manası doğrudur" der. Bkz. Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlî'l-ilbâs amma'stebere mine'l-ebâdîs alâ elsineti'n-nâs*, 2. Baskı (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1351/1932), 2: 164, No: 2123.

¹²⁷ Bkz. Şimşek, "Türk Minyatürlerinde Gül", 79-82.

¹²⁸ Kurnaz, "Gül", 14: 222; Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 126.

¹²⁹ Bkz. Güngör, "Edebiyatımızda Gül Sembolü ve Peygamberimiz", 31. Gül-i Muhammedî şeklindeki hilyeler için bkz. Beyhan Karamağralı, "İki Hilye-i Şerif Üzerine", *Kültür ve Sanat* 1/3 (Ağustos 1989): 9-13. Kitap süslemelerinde gül-i Muhammedî'nin kullanımı için bkz. Yıldız Demiriz, "Kitap Süslemesinde Gül", *İlgi* 15/32 (Kasım 1981): 32-35; Ayvazoğlu, *Türk Edebiyatında Gül'ün Yeri ve Hz. Peygamber ile İlgisi*, 112; A.mlf., *Güller Kitabı*, 127. Tezhib sanatında gülün kullanımıyla ilgili yapılan bir araştırmada gül üzerine işlenmiş veya gülle süslenmiş Hilye-i Şerifler, Hulefâ-i râşidin hilyeleri, elinde gül bulunan padişah portreleri, gül

Sonuç

Türk-İslâm edebiyatında birçok duygu ve düşünce, sembollerle dile getirilmiştir. Bunların başında gül gelmektedir. İslâmî edebiyatta Hz. Peygamber'le gül arasındaki münasebet, tasavvufla benzerlik göstermekle birlikte tasavvufta görülmeyen ilave bir hayli soyut ve somut nesne ve mefhumlarla ele alınmıştır.

Edebiyatta gülün bu kadar yoğun kullanılmasına gülle ilgili uydurulan rivayetler mi sebep olmuştur, yoksa edebiyatta gülün taşıdığı anlamlar mı bu rivayetlerin uydurulmasına yol açmıştır? Ya da bu iki olgu birbirinden tamamen bağımsız olarak mı gelişmiştir? Bu hususta mevcut bilgilerle kesin bir şey söylemek mümkün gözükmemektedir. Görülen o ki, gülle ilgili rivayetler daha çok İran, Irak ve Suriye bölgesinde yayılmıştır. Muhtemelen gülün İslâm öncesinde de bu bölgede yetiştiriliyor olması ve taşıdığı sembolik anlamı gül hakkındaki rivayetlerin uydurulmasında etkili olmuştur. Rivayetlerin edebiyattaki gül olgusunu oluşturmasından ziyade, edebiyatta gül anlayışının rivayetlerin teşekkülünde etkili olduğu daha kuvvetli bir ihtimal olarak durmaktadır. Bunun için erken dönem İran edebiyatında gülün kullanımının tespiti gerekmektedir. Yine diğer çiçekler hakkındaki uydurma rivayetlerin de Sünnî kaynaklardan çok Şii kaynaklarda yer alıyor olması bu durumu güçlendirmektedir. Gülsuyu hakkında Şii kaynaklarda rivayetlerin mevcudiyeti ve İran'da çok eski tarihlerde gülsuyunun kullanılıyor olması da diğer bir husustur. Gülün edebiyatta ne zaman yer almaya başladığı ve Hz. Peygamber'le ne zaman ilişkilendirildiğinin tespiti de erken dönem İran edebiyatı hakkında daha çok araştırmayı gerektirmektedir.

Gül hakkındaki uydurma rivayetlerin sadece birkaçı edebiyatta yer almıştır. Edebî eserlerde gülün Resûlullah'ın terinden yaratıldığına dair

süslemeleri, gül resimleri vb. bulunan 92 resme yer verilmiştir. Bkz. Nevra Kaya, *18. Yüzyıl Türk Tezhip Sanatında Etkin Olan Gül Tasarımlarıyla Yeni Yorumlar* (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2012). Kaya ayrıca XV-XX. Yüzyıllar arasındaki Kur'an Gülleri hakkında da bilgi vermektedir. Christiane Gruber ise son dönem Osmanlı sanatında gül sembolünü ele aldığı araştırmasında gül şeklindeki hilyeler üzerinde genişçe durmuş ve örnek resimlere yer vermiştir. Bkz. Christiane Gruber, "The Rose of the Prophet: Floral Metaphors in Late Ottoman Devotional", *Envisioning Islamic Art and Architecture: Essays in Honor of Renata Holod*, Editör: David J. Roxburgh (Brill: 2014), 225-247.

rivayetten çok “gülün Allah’ın ihtişamının eseri olduğu”nu belirten rivayete yer verilmiştir. Bunun sebebi kanaatimizce edebiyatta gülün güzelliğin sembolü olmasındandır. Diğer çiçeklerle ilgili uydurma hadisler ise edebiyatta yok denecek kadar az zikredilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed, *Kesfî'l-hafâ ve müzâîl-ilbâs amma'stebere mine'l-ebâdîs alâ elsineti'n-nâs*. 2 cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1351/1932.
- Açıl, Berat. "Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 5 (Bahar 2018): 1-28.
- Akgül, Serpil. "16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül: Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Muhibbî, Nev'î, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Zatî". Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2013.
- Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasan Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî, *Esrâru'l-merfûa fi'l-abbâri'l-mevzûa*, thk.: Muhammed es-Sabbaâğ, Beyrut: Dârü'l-Emâne/ Müessesetü'r-Risâle, t.y.
- Andı, M. Fatih. "Modern Türk Şiirinde Gül İmajı". *Gül Kitabı- Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*. ed.: Bilal Kemikli, Selami Turan, 3-19. Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Ayvazoğlu, Beşir. *Güller Kitabı: Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2016.
- Ayvazoğlu, Beşir. "Türk Edebiyatında Gül'ün Yeri ve Hz. Peygamber ile İlgisi". *Hz. Muhammed ve Gençlik: (Kutlu Doğum Haftası, 1992)*, 111-115. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Ayyıldız, Mustafa- Canlı, Suna. "Gül Sembolünün Taşıdığı Anlam Bakımından 'Gül Yetiştiren Adam' ve 'Gülün Adı' Romanları Üzerine Bir İnceleme". *Gül Kitabı- Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*. ed.: Bilal Kemikli, Selami Turan, 21-28. Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Bardakçı, Mehmet Necmettin. "Türk Tasavvuf Kültüründe Gül Sembolü Üzerine Bazı Düşünceler". *Gül Kitabı- Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*. ed.: Bilal Kemikli, Selami Turan, 109-115. Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010.

- Bayram, Yavuz. “Burdur’un ve Divanların Gülü”. *I. Burdur Sempozyumu (16-19 Kasım 2005)*, 368-386. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2007.
- Bayram, Yavuz. “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”. *Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 2/4 (2007): 209-219.
- Bayram, Yavuz. “Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansıma Biçimleri ve Anlam Çerçevesi”. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2001.
- Çap, Sabri. “Gülün Yaratılışı ve Hz. Peygamber’le İlişkisi Özelinde Uydurma Rivayet Algısı”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/1 (2018): 259-297.
- Çap, Sabri. “Tasavvufta Gül Sembolü ve Gül ile İlgili Telakkinin Oluşmasında Rivayetlerin Rolü”. Yayımlanmamış Makale.
- Çetin, Melek. “Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Gül İmgesi”. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2013.
- Çetışli, İsmail. “Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hz. Peygamber ve Gül”. *İslamî Türk Edebiyatı Sempozyumu*, 323-367. İstanbul: 2011.
- Çukurlu, Talip. “Yunus Emre Divanı’nda Gül Etrafında Oluşturulan Teşbihler”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Gül Özel Sayısı (2013/1): 29-35.
- Dağlar, Abdülkadir. “Mazmûn Gülü’nün Mazmûnuna Bülbül Olmak”. *Sûfi Araştırmaları* 8/15 (Kış-2017): 23-42.
- Demiriz, Yıldız. “Kitap Süslemesinde Gül”. *İlgi* 15/32 (Kasım 1981): 32-35.
- Deylemî, Ebû Şüca‘ Şireveyh b. Şehrdâr el-Hemedânî. *el-Firdavs bi me’sûri’l-bitâb*. thk. Said b. Besyûnî Zağlûl. 5 cilt. Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, 1406/1986.
- Erdoğan, Kenan- Akgül, Serpil. “16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül ve Anlam İlgileri”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/3 (2016): 167-187.

- Erul, Bünyamin. “Uydurma Rivayetlerde Peygamber Tasavvuru”. *İslâm’ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri* (Kutlu Doğum Sempozyumu 2001), 419-438. Ankara: 2003.
- Gruber, Christiane. “The Rose of the Prophet: Floral Metaphors in Late Ottoman Devotional”. *Envisioning Islamic Art and Architecture: Essays in Honor of Renata Holod*, Editör: David J. Roxburgh, 223-249. Brill: 2014.
- Güfta, Hüseyin. “Fuzûlî Divanı’nda Gül”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/6 (Bahar 2013): 217-239.
- Güngör, Zülfıkar. “Edebiyatımızda Gül Sembolü ve Peygamberimiz”. *Gül Kitabı- Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*. ed.: Bilal Kemikli, Selami Turan, 29-38. Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Güngör, Zülfıkar. “Türk-İslam Edebiyatının Kaynağı Olarak Hadisler”. *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu* (20-22 Nisan 2007). Hazırlayan: Mahfuz Söylemez, 201-211. Ankara: İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2007.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Abdullah el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*. thk. Süheyl Zekkâr, Yahya Muhtar Gazzâvî. 8 cilt. Beyrut: Dârü’l-fıkr, 1409/1988.
- İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed et-Temîmî el-Kureşî. *Kitâbü’l-Mevzûât*. thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân. 3 cilt. Medine: el-Mektebetü’s-selefiyye, 1386-1388/1966-1968.
- İpek, Abdülmuttalip. “Klasik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2008.
- Karamağralı, Beyhan. “İki Hilve-i Şerif Üzerine”. *Kültür ve Sanat* 1/3 (Ağustos 1989): 9-13.
- Kartal, Ahmet. “Klâsik Türk Şiirinde ‘Gül’ün Kullanımı ve Rüyada Görülüş Şekline Göre Yorumu”. *Gül Kitabı- Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*. ed. Bilal Kemikli, Selami Turan, 163-183. Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010.

- Kaya, Nevra. “18. Yy. Türk Tezhip Sanatında Etkin Olan Gül Tasarımlarıyla Yeni Yorumlar”. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2012.
- Kemikli, Bilal. “Popüler Dini Kültürde Hz. Peygamber -Vesîletü'n-Necât Örneği”. *VII. Kutlu Doğum Sempozyumu* (19 Nisan 2004). Editör: İsmail Yakıt, 265-274. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2006.
- Kemikli, Bilal. “Güle Ayna Tutmak ya da Bülbülün Gül Tasavvuru”. *Gül Kitabı- Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*. ed. Bilal Kemikli, Selami Turan, 283-292. Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Kurnaz, Cemal. “Edebiyatımızda Gül Kokusu”. *Gül Kitabı- Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*. ed. Bilal Kemikli, Selami Turan, 47-56. Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Kurnaz, Cemal. “Gül”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 219-222. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed. *Bihârü'l-envâr el-Câmia li-düreri abbâri'l-eimmeti'l-athâr*. 60 Cilt. 4. Baskı. Beyrut: Müessesetü'l-Vefâ, 1404/1984.
- Nietner, Theodor. *Die Rose ihre Geschichte, Arten, Kultur und Verwendung*. Berlin: Verlag von Wiegandt, 1880.
- Okay, M. Orhan. *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.
- Özcan, Mustafa. “Gül ü Bülbül”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 222-223. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Özgümüş, Üzlifat. “Gülâbdan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 227. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Özmen, Ali. “16. Yüzyıl Şairlerinden Bâkî, Fuzûlî ve Hayâlî Bey Divanlarında Gül Mazmûnu”. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2012.

- Öztekin, Nezahat. *Bekâyi'nin Gül ü Bülbül'ü ile Fazlî'nin Gül ü Bülbül'ünün Karşılaştırılması*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2000.
- Öztekin, Nezahat. "Eski Türk Edebiyatında Gül". *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 4 (Ekim 2005): 20-27.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999.
- Parlak, Mustafa. "Gülün Kültürümüzdeki Çağrışımları". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 (2000): 105-117.
- Sarıkaya, Meliha Yıldırım. "Peygamber Tasavvurundaki Değişimin Dile ve Edebiyata Yansıması: Na't-ı Şerif Örneği". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14/1 (2014): 23-49.
- Schleiden, Matthias Jacob. *Die Rose: Geschichte und Symbolik in ethnographischer und kulturhistorischer Beziehung*. Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1873.
- Sertyüz, Nurcan. "16. Yüzyıl Tezyinatımızda Gül (Tezhipte-Çinide)". Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1998.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Ziyâdât ale'l-Mevzûât (zeylî'l-leâli'l-masnâa)* (I-II). thk. Râmiz Hâlid Hâc Hasan. 2 cilt. Riyad: Mektebetü'l-me'ârif, 1431/2010.
- Şimşek, Habibe. "Türk Minyatürlerinde Gül". *Gül Kitabı- Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*. ed.: Bilal Kemikli, Selami Turan, 77-82. Isparta: Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Tanç, Nilüfer. "Rifâ'î'den Oscar Wilde'a Gül ve Bülbül". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 15/39 (2009): 967-987.
- Tuzcu, Recep. "Hz. Peygamber'in Teri ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2010): 161-194.
- Varlı, Nurhan. "Türk Şiirinde Gül Kavramının İşleniş Tarzlarının İncelenmesi". Yüksek Lisans tezi, Niğde Üniversitesi, 2009.

Yeniterzi, Emine. *Divan Şiirinde Na't*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Yıldırım, Ali. “Renk Simgeseliği ve Şeyh Gâlib’in Üç Rengi”. *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi* 18/72 (2006): 129-140.

Yıldız, Muharrem. “Türk-İslam Kültüründe Gül Algısı”. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 7/13 (2012): 23-37.